

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné kultury a textilní tvorby

Bůh vína Dionýsos a jeho význam v umění

Diplomová práce

Autor: Nela Koutová
Studijní program: N7503 Učitelství pro základní školy (2.stupeň)
Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ- občanská nauka (NZS2ON)
Učitelství pro 2. stupeň ZŠ- výtvarná výchova (NZS2VV)
Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kmošek, CSc.

Zadání diplomové práce

Autor: Nela Koutová

Studium: P14P0890

Studijní program: N7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - občanská nauka, Učitelství pro 2. stupeň ZŠ
výtvarná výchova

Název diplomové práce: **Bůh vína Dionýsos a jeho význam v umění.**

Název diplomové práce Dionysos the god of wine and his value to art. AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Dílo se zabývá verbální a výtvarnou komunikací umělců skrz symboliku ve výtvarných dílech, kterou přibližuje na postavě řeckého boha Dionýsa. Dílo zkoumá transformaci významu a zobrazení během období lidských dějin od starověku po renesanci a poukazuje na inspiraci umělců v budoucnosti. Druhá část je zaměřena na použití zkoumané teorie v didaktice výtvarné výchovy a pedagogické praxi.

ASHWORT, Leon. Bohové a bohyně starověkých civilizací. Praha: Knižní klub, 2004, 127s., FUČÍKOVÁ, GROHMANOVÁ, PECHOVÁ. Hans von Aachen. Bakchus a Silén. Praha: Národní galerie, 1996, 128s., STRONG, Donald E. Antické umění. Praha: Artia, 1970, 128s., SAVICKÝ, Nikolaj. Renesance jako změna kodu: o komunikaci slovem a obrazem v italském rinascimentu. Praha: Prostor, 2010, 261s., PIJOAN, José. Dějiny umění. Praha: Odeon, 1987, 334s., HOSMAN, Zdeněk. Didaktický skicář: výtvarné činnosti ve výtvarné výchově. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007, 94s., HAZUKOVÁ, ŠAMŠULA. Didaktika výtvarné výchovy. Praha: Karolium, 1990, 117s.

Garantující pracoviště: Katedra výtvarné kultury a textilní tvorby,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kmošek, CSc.

Oponent: Mgr. et Mgr. Klára Zářecká, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 18.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové

Nela Koutová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Petru Kmošku, CSc. za jeho ochotu, trpělivost a přínosné rady při psaní této práce.

Anotace:

KOUTOVÁ, Nela. *Bůh vína Dionýsos a jeho význam v umění*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Hradec Králové, 2016. 78 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá inspirací, kterou v nás zanechalo antické umění, jeho vliv na budoucí umělce, umělecké slohy a využití této motivace v didaktice výtvarného umění. Tento ohromný vzor si představíme na postavě řeckého boha Dionýsa, jehož ztvárňovali umělci po dlouhá staletí a nechali se v díle inspirovat jeho atributy a symbolikou. Práce se snaží popsat vliv antického umění jako způsobu života a mytologie na budoucí generace umělců, ovlivnění jejich představivosti a ztvárnění děl. V první části jsou uvedeny historické souvislosti náboženství, filosofie, umění a životního stylu starověkého antického světa. Další kapitola je zaměřena na boha Dionýsa, jeho postavení v mytologii, symboliku a význam v umění napříč historií. V druhé polovině díla se zaměříme na metody, formy výuky ve výtvarném umění a využití příběhů Antického světa jako motivace do výuky. Vyzkoumáme, jaké postavení zaujímá ve výuce motivace příběhem a jak dalece ovlivňuje představivost mladých žáků. Na závěr jsou shrnuty poznatky a nastíněn odkaz Antiky dalším generacím.

Klíčová slova: Antické umění, Dionýsos, inspirace, symbolika, metody, motivace

Annotation:

KOUTOVÁ, Nela. *Dionysos the god of wine and his value to art*. Hradec Králové: Faculty of Education, Univerzity of Hradec Králové, 2016. 78 pp. Diploma dissertation.

The thesis deals with the inspiration which we have thanks to ancient art. It focuses on its influence on future artists, styles and uses this motivation in the didactics of art. This tremendous influence will be introduced by the figure of the Greek god Dionysus, which has been shaping the artists for centuries. They inspire themselves in Dionysus's attributes and symbols. The thesis tries to describe the enormous influence of ancient art, life and mythology on future generations of artists, their imagination and their interpretation of art. The first section provides a historical context, religion, philosophy, art and lifestyle of ancient world. Another chapter focuses on the god Dionysus, his position in society, the importance of symbolism in art and influence throughout history. In the second half of the work we will focus on the methods and forms of education in the visual arts and the use of stories of the ancient world as a motivation in teaching. We will find out what influence the motivation in teaching story has and how far it affects the imagination of young students. In conclusion the thesis summarizes the findings and outlines the Ancients' message for future generations.

Keywords : Ancient Art , Dionysus , inspiration , symbolism , methods, motivation

Obsah

Úvod.....	8
I. Doba antického světa.....	10
I.I. Porovnání literatury.....	10
I.II. Kolébka lidské civilizace.....	11
I.III. Vývoj antického světa.....	12
I.IV. Antické dědictví.....	14
I.V. Antická mytologie a filosofie.....	16
I.VI. Antické umění.....	19
II. Bůh vína a veselí Dionýsos.....	23
II.I. Charakteristika boha.....	23
II.II. Postavení v mytologii.....	27
II.III. Ztotožnění s cizími bohy.....	28
II.IV. Dionýsos vykupitel.....	31
II.V. Víra jako inspirace.....	33
II.VI. Vila mysterií v Pompejích.....	36
II.VII. Zobrazení boha.....	38
III. Příběh jako motivace.....	44
III.I. Význam výtvarné výchovy.....	44
III.II. Příprava výtvarných řad.....	45
III.III. Motivace ve výuce.....	46
III.IV. Příprava praxe.....	49
III.V. Ověření v praxi.....	52
III.VI. Vyhodnocení praxe.....	56
III.VII. Všudypřítomný Dionýsos.....	57
Závěr.....	62
Seznam literatury.....	63
Přílohy.....	65

Úvod

Před sedmdesáti lety bylo řečeno, že význam díla není nikterak důležitý, ale již několik desítek let se klade význam na formu a barvu. Od té doby hodiny výtvarné výchovy probíhají formou kreslení nezáživných témat, protože jde hlavně o techniky, které si má žák-dítě osvojit. Méně lidí četlo klasickou řeckou a římskou literaturu nebo biblické příběhy, jež se staly základem naší západní civilizace, a stále více lidí starší generace se pohoršovalo nad nepochopením významu děl současné generace. Předměty se od sebe oddalovaly: dějiny se vyučovaly pouze v předmětu dějepis a kreslilo se ve výtvarné výchově. Významy a témata šly stranou a žáci tak byli ochuzeni o krásu symboliky, mytologie a skrytých významů, které měla daná díla divákovi předávat. Byl to podivný názor kritiky dané doby, když si vezmeme, že všichni umělci, počínaje jeskynnými malíři, přikládali značnou důležitost svému námětu. Pouze malá část badatelů rozšířila znalosti dějin umění a vrstvu po vrstvě zkoumala skryté významy děl. Mezitím se průměrný člověk stával méně schopný rozpoznat náměty, či porozumět námětu děl minulosti. Z vlastní zkušenosti vím, že ze základní třídy si z výtvarné hodiny pamtuji pouze kreslení listů na podzim a malování sněhuláků v zimě. Výtvarná výchova byla brána jako odreagování od náročnějších předmětů na místo toho, abychom využili výhody předmětu a rozvíjeli se z estetického, etického hlediska a uměli číst v dílech minulosti i současnosti. Důležitým tématem této diplomové práce je tedy využití motivace ve výuce a jak využít témata výuky tak, aby žáky bavila a odnesli si z předmětu co možná nejvíce. Naše generace je ještě pozůstatkem systému, který byl v minulosti započat, ale dnes se již připravuje půda pro změny k lepšímu. Dnes nastalo období, kdy je na univerzitách prostor ke vzdělávání výtvarných technik i dějin umění, a tento stav umožňuje probudit zájem u mladých studentů - budoucích pedagogů. Je teď v rukou mladých pedagogů nebrat si špatné zkušenosti z vlastního vzdělání, ale chopit se kreativity a pojmout výtvarno z jiného úhlu. Vždyť zaměříme-li se na to, co většinou díla vrcholných děl symbolizují, jedná se o mytologie, báje, odkazy umělců, kteří v dílech zanechávají skryté významy. Propojení dějin, filosofického smýšlení a výtvarna, která nám odkrývají pravý význam výtvarného umění. To podle mého názoru dělá dílo uměleckým dílem. Tahle jiskra magična vdechuje obrazům život. Dnes již víme, jak moc se generace před námi mýlila a pokusíme se v této práci vyzdvihnout

důležitost tohoto předmětu a nalézt podněty ve výuce, které by zvýšily motivaci žáků do umění. Abychom pochopili vlivy v umění, které nám pomohou zvýšit motivaci ve výuce, musíme začít již ve starověku v období antického umění. V první kapitole práce si proto přiblížíme období antiky. Období, které se stalo kolébkou celé západní civilizace, jež na nás měla tak ohromný vliv, že často používáme věty, vynálezy i myšlenky, které si mnohdy ani neuvědomujeme. V této části jsou uvedeny historické souvislosti náboženství, filosofie, umění a životního stylu starověkého antického světa. Ve druhé kapitole si tyto vlivy a myšlenky doby představíme na postavě řeckého boha Dionýsa (římsky Bakchus), jehož vliv sahá až do naší současnosti. Tento bůh má záhadný a mystický původ, jenž inspiroval umělce všech významných uměleckých slohů. Pomocí této silné postavy a inspirace s ní spojené se pokusíme vystopovat jeho příběh. Příběh tak silný, že nám poskytne motivační pohon pro budoucí generace umělců. V závěrečné třetí části práce se zaměříme na projektovou výuku a využití motivace formou příběhu ve výtvarné výchově, které si ověříme v praxi. Vyzkoumáme, jaké postavení zaujímá ve výuce motivace příběhem a jak dalece ovlivňuje představivost mladých žáků. Na závěr jsou poté shrnuty poznatky a nastíněn odkaz antiky dalším generacím.

Obrázek 1: Ukázka dobové mozaiky s výjevem Dionýsových slavností

I. Doba antického světa

I.I. Porovnání literatury

Při psaní diplomové práce jsem pracovala s řadou publikací, ale ačkoli je Dionýsos původcem řady zvyků západního světa, publikací o něm vypovídajících je velmi málo. Je zarážející, že na to, jakou byl Dionýsos inspirací pro umělce několika staletí, je velmi málo informací k dohledání. Informace získané z publikací byly pouze okrajové, nezasahovaly do hloubky tématu a popisovaly pouze základní charakteristiku boha. Pro mé účely diplomové práce jsem musela zajít více do hloubky a zvýšit rozsah tématických okruhů a žánrů. Čerpala jsem tedy od zeměpisných atlasů, přes umělecké encyklopedie, mytologické příběhy, až po filosofické sborníky, které dohromady tvoří jedinečný ucelený přehled tohoto zajímavého boha a jeho vlivu na budoucí generace. V kulturním atlasu od Leviho Petera- *Svět Starého Řecka* jsem čerpala z faktických údajů a datací doby antického Řecka a Říma, týkající se historie. V díle *Od Olympu k Akropoli* od Fernaua Joachima jsem se inspirovala atmosférou a životem Řeků. Z uměleckého hlediska jsem čerpala převážně od Josého Pijoana *Dějiny umění/ 2* a Jamese Halla ze *Slovníku námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Dílo Jamese Halla bylo vydáno roku 2008 a tvoří nejmladší publikaci zmiňující Dionýsa v umění v této práci. Nejpřínosnější publikací bylo dílo od Marion Giebelové *Tajemství Antických kultů*, které pojednává o symbolice a mysterii starověkých bohů a jejím dopadu na naši současnost. Vedle práce Marion Giebelové nesmím opomenout vyjímečnou diplomovou práci Petra Porkerta *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, která patří mezi jediné publikace podávající ucelenější pohled na boha z hlediska mytologického výkladu. Dále jsem čerpala z knihy Ashwortha Leona *Bohové a bohyně starověkých civilizací*, od Gerharda Finka *Encyklopedie antické mytologie*, Estin Colette *Knihy o mytologii starého Řecka a Říma*, Gahlin Lucia *Egypt: bohové, mýty a náboženství*, Radislava Hoška *Antická mysteria* aj. V didaktické části jsem čerpala převážně od Vladimíra Hrabala z publikace *Psychologické otázky motivace ve škole*, Petry Šobáňové z *Kapitol z didaktiky výtvarné výchovy* z roku 2006 a Věry Roeselové *Techniky ve výtvarné výchově a Řady a projekty ve výtvarné výchově*. Tato práce je tedy výsledkem jednoho z nejucelenějších děl týkajících se boha Dionýsa z hlediska jak výtvarného, tak filosofického a historického kontextu.

Dříve, než začneme s výkladem, si ještě přiblížíme termín, s kterým se v práci setkáme nejvíce, a to je termín dějiny umění. Dějiny umění nebo-li kunsthistorie (z němčiny) je pojem zpravidla používaný pro vědní obor zabývající se dějinami výtvarného umění. Původní pojetí historiků umění dávalo důraz na osobnosti umělců. Moderní věda sleduje širší stylové proudy a jejich vztahy ke

kulturnímu a společenskému prostředí. Mezi obory patří malířství, sochařství, architektura, umělecké řemeslo a nové formy moderního umění. Periodizace dějin umění podle století neodpovídá normálnímu dělení na století, protože jednotlivým stylům trvalo pokaždé jinak dlouho, než se prosadily nebo přímo nezapadaly svým významem do století, v němž vznikaly. Podle některých publikací modernismus vzniká klasicismem a podle jiných až impresionismem).

I.II. Kolébka lidské civilizace

Za dva základní pilíře evropské civilizace bývají obvykle pokládány antika a křesťanství. Je třeba dodat, že rané křesťanství se šířilo v antickém světě a bylo jím významně ovlivněno. Pojmem antika rozumíme souhrnný název pro období dějin a kultury starověkého Řecka (respektive celé Egejské oblasti) a Římské říše. Antika se stala nevyčerpatelným zdrojem inspirace nejen pro umělce a položila základy všem vědním oborům a lidské vzdělanosti. Již zakladatel klasické archeologie Johann Joachim Winckelmann (1717- 1768) pravil: „*Studovat dějiny řeckého umění znamená studovat dějiny umění celého lidstva*“.¹ Starověké Řecko a po něm Římská říše jsou bez diskuze kolébkou západní civilizace, jenž trvala od 15. stol. př. n. l. (začátek minojské civilizace na Krétě) až do roku 476 n. l. (zánik západořímské říše a začátek středověku).² Epocha dlouhá dvacet století se rozčleňuje na celkem osm dílčích období od archaické Kréty a Mykén, přes tři epochy antického Řecka, až po třetí (postklasické) období Říma. Samotný pojem antika pochází z latinského *antiquitas* (starý věk). Celé toto dlouhé období spojuje relativně ucelené směřování v myšlení i umění, které dalo vzniknout hodnotám, jež se staly základem dalšího evropského vývoje. Řecký národ se tedy stává hlavním nositelem dějinného vývoje (velkolepé staré východní kultury upadají, např. Egypt, Babylonie). Rozvíjí se obchod a námořní plavby Řeků, vznikají řecké kolonie v oblasti Středozemního moře a na pobřeží Malé Asie (území dnešního Turecka) a vlivem obchodu bohatnou řecké městské státy. Objevují se první snahy demokratického řízení společnosti (např. demokratické ústavy, lidové sněmy) a rozvoj svobodného veřejného projevu. Přesto se však antický svět vnitřně v různých dobách a oblastech značně odlišoval a spojovaly se v něm vlivy různého původu, které byly často ve vzájemném rozporu. Pestrost antického dědictví je zcela patrná z bohatého materiálu, který se nám dochoval, ať už se jedná o písemné památky, výtvarné skvosty, monumentální architektury či inovativní vymoženosti nové doby (silnice,

¹ PIJOAN, José. *Dějiny umění/2*. 1.vyd.Praha: ODEON, 1977, s. 7.

² LEVI, Peter. *Svět starého Řecka. Kulturní atlas*, 1.vyd.Praha:Knižní klub, 1995, s. 14.

akvadukty, divadla), které v nás zanechaly údiv a obdiv. Platí tedy, že naše doba přejímá z antického dědictví ty ideje a hodnoty, které nás stále mohou oslovit, které mají nadčasovou platnost, neboť se dotýkají otázek týkajících se postavení člověka ve světě či vzájemných vztahů v lidské společnosti.³ Vedle toho, jak jsme již naznačili, tvoří značná část antického dědictví každodenní součást našeho života, aniž bychom si toho byli vůbec vědomi. Pochopitelně mnohé z toho, co z antiky přežilo až do našich dnů, je pouze předmětem vědeckého zkoumání, avšak ta skutečnost, že antické dědictví oslovovalo naše předky v minulosti a dnes oslovuje i nás, svědčí o jeho životnosti a významu pro naši dobu.

V následující kapitole si přiblížíme vývoj antického světa a vlivy, které měly za následek, že se nám antika, tak jak ji známe, dochovala do dnešních dnů.

I.III. Vývoj antického světa

Jak již bylo řečeno, antická civilizace, vytvořená především Řeky a Římany, ale také helenizovanými či romanizovanými příslušníky jiných starověkých národů, představuje relativně ucelený celek. Ve srovnání s jinými civilizacemi starověkého světa je pro ni příznačný ten rys, že jak v Řecku, tak v Římě vyrostla z drobných městských států, v nichž se všichni svobodní občané podíleli na správě věcí veřejných (polis, res publica).⁴ A právě tato okolnost ji výrazně odlišila od jiných starověkých civilizací, kde převládaly teokracie, které potlačovaly svobodu obyvatel. Oproti tomu v antickém světě jsou důležitými faktory ve společnosti odpovědnost a nutnost samostatného rozhodování. Ty vedly k rozvoji individualismu provázeného praktickým, racionálním myšlením i vyspělou duchovní a uměleckou tvorbou.

Druhým význačným rysem je to, že v Řecku kněžská vrstva nenabyla zásadního vlivu, a že v důsledku poznávání náboženských představ okolních národů během velké řecké kolonizace záhy došlo ke zpochybnění tradičního mýtického obrazu světa a ke vzniku filosofického myšlení⁵. Toto myšlení, kterým se budeme blíže zabývat v následujících kapitolách, zásadně ovlivnilo dějiny západní civilizace. Řekové tak přispěli zásadně k rozvoji umění a myšlení v řadě oblastí, jež nás nadále ovlivňují i v současné době.

Římané se stali spíše jejich žáky. Vyspělá římská kultura se vytvořila především pod řeckým vlivem, jako je tomu převážně ve filozofii. Jinde dokázali na základě

³ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii starého Řecka a Říma*, 1.vyd.Praha: Albatros, 1994, s. 79.

⁴ LEVI, Peter. *Svět starého Řecka. Kulturní atlas*, 1.vyd.Praha:Knižní klub, 1995, s. 52.

⁵ Tamtéž, s. 66.

řeckých podnětů vytvořit svrchovaná umělecká díla (reliéfy, busty a jezdecké sochy). Oblastí, v níž se tvůrčí duch Římanů projevil naplno, bylo právní smýšlení. Zásadní důležitost měla také myšlenka římského impéria (*Imperium Romanum*), která se ukázala jako velmi inspirativní i v pozdějších dobách (např.: pro Napoleona ve Francii a Adolfa Hitlera v Německu)

Pro poznání toho, jak antická tradice působila v pozdějších staletích evropského vývoje a jak působí i dnes, je nezbytné ukázat si, kdy se objevuje soustavnější zájem o kulturu v antice a jakými cestami se s antickým dědictvím od středověku seznamovala západní Evropa. Se soustavnější reflexí minulosti se setkáváme již v době helénismu, kdy zejména alexandrijští učenci vytvořením kánonů jednotlivých žánrů značně ovlivnili to, která díla archaické a klasické doby se nám dochovala. K selekci řeckého odkazu značnou měrou přispěli pochopitelně Římané a především (na řeckém východě i na latinském západě) křesťanství. Římané již v rané době zřejmě prostřednictvím Etrusků převzali řecké písmo a později převzali mnohé z řecké kultury. V dílech římských autorů (kupř. Plinia Staršího) se nám uchovalo mnoho materiálu převzatého z řeckých předloh, které by byly pro nás samy o sobě často ztraceny. Mnohá z těchto děl přežila do středověku, kdy byla pilně zkoumána a studována.

Bezprostředním zprostředkovatelem antického řeckého dědictví dalším staletím se stala Byzance⁶. V Byzanci se uchovala značná kulturní kontinuita se starší pohanskou dobou, neboť díla starých autorů zde stále sloužila jako základ školní výuky a byzantští učenci a teologové se živě zaobírali studiem starých pohanských textů, které byly pokládány za vzory hodné napodobení. Praktické ohledy vedly k tomu, že se uchovalo mnoho poznatků ze speciálních věd, z lékařství, vojenství či zemědělství. Rozvoj vzdělanosti pokračoval až do zániku byzantské říše a mnozí byzantští učenci již od 14. století působili na západě v Itálii, kde šířili znalost řečtiny a řecké literatury.

Vedle Byzance měl na uchování řeckého dědictví nemalou zásluhu svět islámu, který hojně čerpal z tradice řecké kultury. Přes aramejštinu se rozšířila znalost děl řeckých filozofů, lékařů, matematiků či astronomů v islámském prostředí.

Soustředíme-li se především na antické tradice ovlivňující vývoj západoevropské kultury, byl pro ni dlouho určující vliv zprostředkovaný latinsky psanými díly, v nichž se ovšem uchovalo i mnohé původem z řeckého prostředí. Znalost řečtiny totiž nebyla ve středověku na latinském západě příliš rozšířená. Jak je patrné ze zmínky o

⁶ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii starého Řecka a Říma*, 1.vyd.Praha: Albatros, 1994, s. 78.

Isidorovi ze Sevilly. Hlavním prostředím, v němž se znalost antické tradice udržovala, byla církev, zejména prostředí klášterů, dlouhou dobu výhradně klášterů benediktinského řádu, založeného roku 529 Benediktem z Nursie.⁷ Už ve středověku se setkáváme s obdobími zvýšeného zájmu o antickou vzdělanost. Je to tzv. karolinská renesance v době vlády Karla Velikého, který velmi podporoval vzdělání a usiloval o plodnou syntézu křesťanství s antickou tradicí. Ve 12. století vznikaly nejstarší univerzity a zvýšil se zájem o studium antických textů (římské právo a lékařské umění). V období scholastiky se stal vrcholnou autoritou Aristotelés, jak je patrné mj. z díla Tomáše Akvinského.

Plný obrat k antice přináší humanismus a renesance, které vznikly ve 14. století v Itálii, kde se asi nejvíce udrželo povědomí o slavné římské minulosti, a odtud se šířily za Alpy do dalších částí Evropy. Byly studovány a tiskem vydávány texty antických autorů, humanisté se zabývali i duchovním odkazem antických autorů.

S novým, prohloubeným zájmem o antické dědictví se setkáváme zejména v 18. století, kdy v Německu vzniká tzv. novohumanismus. Hlavní postavou tohoto hnutí je již zmiňovaný Johann Joachim Winckelmann, zakladatel klasické archeologie a velký znalec antického umění.⁸ Zejména řecké umění pokládal za nedostižný vzor. Vznikl klasicismus, který se stal významným uměleckým směrem. Novohumanisté kladli daleko větší důraz na řeckou kulturu, ta podle nich byla původní a římská jen odvozená.

Antika zanechala budoucím generacím ohromné množství inspirace, kulturního dědictví a vlivů na novodobý svět, který si již někdy sotva uvědomujeme. Pro přehledný výčet bychom potřebovali celou písemnou práci, a proto si v další kapitole pokusíme vyzdvihnout malou část tohoto dědictví, které nám umožňuje řadu námětů a témat do výuky výtvarné výchovy.

I.IV. Antické dědictví

Antické dědictví silně působilo jak svým obsahem myšlenkovým, tak uměleckým. Zjednodušeně řečeno, antický odkaz můžeme rozdělit do dvou základních skupin, z nichž první tvoří antické písemné památky, druhou pak památky hmotné kultury, které nám odhaluje klasická archeologie (vyspělá díla antické architektury, sochařství a malířství).

Důležitou složkou antického dědictví jsou především oba klasické jazyky, řečtina a v ještě větší míře latina. Latina sehrála ve vývoji západní Evropy klíčovou roli, protože

⁷ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 7.

⁸ PIJOAN, José. *Dějiny umění/2*. 1.vyd.Praha: ODEON, 1977, s. 7.

po celý středověk byla živým, vyvíjejícím se mezinárodním jazykem, především jazykem církve. I v dalších staletích byla latina jazykem vzdělanců, žila v církvi a na univerzitách. V dnešní době se již latiny aktivně takřka neužívá, přežívá mj. v universitních ceremoniálech a diplomech, či občas ve slavnostní liturgii katolické církve, jejíž úřední řeči stále zůstává. Latina spolu s řečtinou jsou, aniž si to vždy uvědomujeme, stále přítomny v našem každodenním životě v jazyce, kterým mluvíme. Jako příklad nám mohou posloužit některá vybraná slova začínající písmenem „a“: z řečtiny: anonym, anekdota, aristokracie, akademie, archeolog; z latiny: absolvent, abstinent, asistent, abstrakce, absurdní, agent.

Mezi antickými památkami jsou podstatné památky písemnictví, dochované především prostřednictvím pozdně antické a středověké rukopisné tradice. Pod pojem antická literatura zahrnujeme žánry, jako krásná literatura, filozofie, historiografie, geografie aj. (např.: Platonovy Dialogy). Kromě toho nám antičtí autoři zprostředkovávají mnoho témat, příběhů a námětů, které dokázaly i po staletích oslovit, a stávaly se a stále se stávají živým zdrojem umělecké inspirace. Antická literatura nám dále samozřejmě přináší nepřeborné množství poznatků o různých stránkách antické civilizace, o dějinách, politickém myšlení, každodenním životě, náboženských představách, mytologii, filozofickém myšlení aj.

Co se týče literatury v užším slova smyslu, antika vytvořila velkou část literárních forem, jichž dodnes užíváme. Jedná se o pojmy jako epos, lyrika, drama, tragédie, komedie, epigram aj. Jejich tvůrci byli téměř výhradně Řekové, Římané tyto literární druhy převzali, rozvinuli a zprostředkovali latinskému západu. V našich divadlech, jež jsou též výtvořem starých Řeků, jsou stále inscenována díla antických dramatiků, řeckých tragiků Aischyla, Sofoklea a Eurípida, jelikož v mýtických příbězích, které zpracovávali, začlenili bytostné otázky lidské existence, které jsou stále aktuální.⁹ Antické divadelní hry či antické náměty inspirovaly mnohé novodobé umělce, zmiňme jen Williama Shakespeara či francouzské dramatiky Pierra Corneilla a Jeana Racina. Jejich vliv však sahá až do moderní doby, například Sofokleova *Antigona* inspirovala Josefa Myslivečka ke stejnojmenné opeře či Aristofanovi *Ptáci* zase českého básníka Jiřího Žáčka k vtipné kritice dohasínajícího předlistopadového režimu.

Antické dějiny inspirovaly také politické myslitele, státníky a politiky, kteří často hledali vzory v minulosti, a již v době renesance byla římská republika pokládána za prototyp ideálního státního zřízení. Politické poměry v antice jsou pro nás stálou inspirací i

⁹ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii starého Řecka a Říma*, 1.vyd.Praha: Albatros, 1994, s. 92.

do naší současnosti, kdy si pro nás stále udržuje svůj význam antická demokracie. Myšlenka demokracie a rovnosti lidí byla v tehdejší světě mimořádně inovativní. Prvním jejím známým autorem byl na konci 6. století před naším letopočtem aténský zákonodárce Solón, který dal právo rozhodovat všem svobodným občanům a zakotvil rovnoprávnost před zákonem. Občané o záležitostech státu losovali a zde se objevuje pojem ostrakismus.¹⁰ Šlo o revoluční myšlenku hlasování, pomocí střepu (ostraka) hliněné nádoby, na něž se vyryl rozsudek. Tento námět lze využít zábavnou formou do výuky, neboť vliv ostrakismu je patrný do dnešních dnů, kdy nepoužíváme ostraka, ale volební lístky. Další revoluční myšlenkou bylo zavedení platidla formou mincí. Sloužili k usnadnění rozvíjejícího se obchodu. Jedna z prvních mincí pochází z Efesu a zdobí ji motiv včely. Ze stříbrných odlitků z Aigíny se vytvořila první soustava váhových měr.

Dále staří Řekové kladli velký důraz na tělesná cvičení přispívající harmonickému rozvoji těla. Existoval zde kult dokonalého člověka. Člověk měl být zdatný jak po stránce duševní, tak po stránce tělesné. Tělo i duše musely fungovat vzájemné rovnováze (kalogathia). Proto dokonalý člověk stál ve středu zájmu umění a veškerá umělecká tvorba směřovala k uctívání hrdinů a personifikovaných bohů. Dle této myšlenky se pořádaly hry, na něž se sjíždělo velké množství lidí ze všech koutů Řecka. Pýthijské hry se konaly v Delfách, hry nemejské na Peleponésu a hry isthmické na Poseidonovu počest v Korintu. Nejdůležitější však byly hry v Olympii, pořádané jednou za čtyři roky, nazývané Olympijské hry, jejíž tradice se obnovila i v současné moderní společnosti.¹¹ Pět kruhů na oltáři v Olympii je tak dodnes symbolem olympijských her. Tyto odkazy jsou pro dnešní společnost velmi důležité, neboť je známe všichni, ale leckdy si neuvědomujeme smysl a původ těchto událostí. Výtvarná tvorba je tudíž významným prostředkem, jak tyto znalosti předávat budoucím generacím.

Než přejdeme k nejdůležitější části této kapitoly, v které se jedná přímo o antické umění, musíme probrat všechny zdroje, které měly na umění přímý vliv. Tyto informace nám umožní získat ucelený obraz probíraného tématu této práce. Proto další významnou inspirací, v níž můžeme nalézt neomezené množství výtvarných témat, je řecká mytologie a filosofie.

¹⁰ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii starého Řecka a Říma*, 1.vyd.Praha: Albatros, 1994, s. 47.

¹¹ Tamtéž, s. 50.

I.V. Antická mytologie a filosofie

Z výše řečeného vyplývá, že bohatým zdrojem inspirace byla antická mytologie, která poutala pozornost mnoha básníků, prozaiků, hudebníků, výtvarných umělců i filmových režisérů, kteří mýtické náměty leckdy používali jen jako východiska k vyjádření dobových obsahů. Na vývoji řecké mytologie můžeme jasně pozorovat rozvoj samotné civilizace. V nejstarších nábožensko-mytologických vrstvách lze nalézt vliv matriarchátu (kult Matky Země) a závislosti života člověka na zemědělství (zemědělské či agrární mýty, kulty a obřady). Velký význam měl kult předků (mrtvých, duší), s nímž byl spjat kult héroioů (polobohů).¹² Kněží byli zároveň městskými úředníky a jejich povinností bylo dbát na to, aby náboženské obřady probíhaly v souladu s vžitou tradicí. Počet božstev se postupem času zvyšoval a představa o nich se vyvíjela. Největší rozkvět řeckého náboženství a mytologie spadá do 2. tisíciletí př. n. l., kdy různá božstva lokálního významu zatlačil do pozadí nově zformovaný panteon olympských bohů v čele s Diem, odrážející více či méně hierarchii vznikající třídní společnosti (Zeus, otec lidí a bohů, ztělesňující v náboženské formě rysy patriarchálního vládce). Formováním městských států spojeným s rozvojem otrokářské společnosti došlo k výrazné změně řeckého náboženství a mytologie. Rozšířil se nejen kult bohů ochraňujících řemesla a obchod, ale i počet tajných náboženských spolků a kultů spjatých s mystérii.¹³ Esoterické vlivy mystérií pronikaly do Řecka z Malé Asie zejména po peloponéské válce (Adonis, Isis, Kybela) a jejich obliba vzrostla v helénistické a římské době, kdy se všeobecně rozšířil kult Dionýsa. V historii tedy zaujímá v řeckém náboženství a mytologii přední místo tzv. řecký panteon, tvořený třemi generačními skupinami bohů spojenými mezi sebou v hierarchický systém. První z těchto skupin, které se vystřídaly ve vládě nad světem, tvoří Uranos a Gaia, prarodiče několika božských pokolení. Druhou skupinu tvoří jejich děti, Titáni, z nichž Kronos a Rhea vládli světu, protože byli nejmocnější. Třetí skupinu představuje nejmladší generace olympských bohů v čele s Diem (např.: Poseidon, Hádes, Demetér, Héra, Athéna, Afrodita, Hermes, a další.) sdružená v jeden celek v mykénské době. Mimo tyto tři skupiny bohů stojí bohové mladšího původu jako Dionýsos, Asklépios aj. a bohové nižší nebo lokální.

Musíme zmínit i tu skutečnost, že antičtí bohové a hrdinové nejsou přítomni jen v umělecké tvorbě, nýbrž že se s nimi setkáme ve vědě (oidipovský komplex, narcismus), že jsou podle nich pojmenovány planety (Jupiter, Mars, Venuše) či souhvězdí (Hercules,

¹² GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 45.

¹³ Tamtéž, s. 43.

Pegas, Kasiopea). Ozvuky antických bájí přežívají i v ustálených obrazech, jako Achillova pata, Tantalova muka, jablko sváru a mnoha dalších. Celá řecká kultura byla přímo ovlivněna filosofickým učením hledání souladu mezi ideály a skutečností. Řekové milovali nádherné věci, jemné harmonie a nevšední mytologie. Řekové věřili, že v každém člověku je něco božského, právě proto jejich bohové vypadali a jednali jako lidé, včetně jejich slabostí a chyb. Tím se lišili od všech předchozích božstev všech předchozích staletí a kultur, které věřily v bezchybnost a všemocnost nedosažitelných bohů, jako vidíme například ve starověkém Egyptě.

K výrazným změnám dochází v duchovním vývoji v 7. stol. př.n.l., kde nastaly předpoklady vzniku antické filosofie. Byly to praktické potřeby (obchod, mořeplavba), které vyžadovaly systematizaci reálných poznatků o světě. Dále duchovní vývoj šel od mytologie a náboženství k pokusům vysvětlit svět na základě rozumového poznání a myšlení (z přirozených příčin). Také snaha formulovat zásadní filosofické otázky. K rozvoji filosofie přispěl i rozvoj přírodních věd (např. astronomie, matematiky) objevuje se fenomén volného času (přístupný většímu množství svobodných obyvatel, volný čas strávený sebevzděláváním nazývali Řekové „schóle“, odtud pojem filosofické „školy“). Pojmu filosofie použil snad poprvé Pýthagorás a označil jím „lásku k moudrosti“. Filosofie byla zpočátku chápána jinak než dnes. Označovalo se jí všechno, k čemu se člověk dobírá rozumem nebo zkušenostním poznáním (tzn. matematika, astronomie, politika, etika apod.). S vývojem filosofie a pokrokem vědy začali vzdělaní lidé pochybovat o existenci bohů. Někteří dokonce mytologické příběhy zlehčovali a vytýkali jim nepravděpodobnost a nelogičnost. První filozofové používali mýty, aby mohli jasně a jednoduše vysvětlit těžko představitelné abstraktní myšlenky. Podle převažujících témat a časového vymezení můžeme rozlišit jednotlivé typy filosofie na 3 hlavní období. Předsokratovské období (7-4 stol. př. n. l.), tzv. kosmologická filosofie. Tématem byl kosmos (hledání podstaty, řádu a harmonie světa) a arché (pralátka). Například Empedoklés patřil k prvním filozofům 5. stol. př. n.l., kteří měli ještě blízko k poezii.¹⁴ Vytvořil mýtus odrážející jeho pojetí světa: bojem mezi Láskou a Svárem se neustále proměňují čtyři přírodní živly (země, voda, vzduch a oheň). V cyklech tak jdou za sebou, se svět vytváří a pak se hroutí, aby se znovu zrodil. Druhé bylo období klasické (5.- 4. stol. př.n.l.), které je pokládáno za vrcholné období antické filosofie. Hlavním tématem je člověk a společnost (tzv. antropologická filosofie- Protágoras, Gorgiás, Sokrates) a systematizace filosofických oborů (Platón, Aristoteles).

¹⁴ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii starého Řecka a Říma*, 1.vyd.Praha: Albatros, 1994, s. 94.

V Platonových dialozích používá Sokratés mýty k přesvědčení svých žáků pomocí dialogů. Před svou smrtí jim vysvětluje i cestu, kterou jeho duše projde v podsvětí, bude souzena a odměněna podle jeho minulých činů. Jiní filozofové naopak báje zavrhovali. Nedlouho po Platonovi například Aristoteles přikládal váhu jen logickému uvažování a vědeckému smýšlení. Třetí helénistické období (4.stol. př.n.l.- 6.stol.n.l.) je proslulé sblížením východních a západních kultur. Hlavním tématem je smysl lidské existence a etika. (epikureismus, stoicismus, skepticismus, novoplatonismus) Skeptikové například pochybovali o všem- pravda je nepoznatelná. Epikurejci se domnívali, že báje jsou kruté, nemorální smyšlenky, které odrážejí strach člověka z bohů.¹⁵

Již máme dostatečné podvědomí o podmínkách, životě a smýšlení obyvatel Řecka a Říma, a proto si můžeme v následující kapitole přiblížit základní rysy výtvarné kultury antiky.

I.VI. Antické umění

Epocha dlouhá dvacet století, se rozčleňuje na celkem osm dílčích období, od archaické Kréty a Mykén (Labyrint, Lví brána), přes tři epochy antického Řecka (archaické, klasické, helenistické), až po období Římského císařství. Během této doby prodělalo umění dlouhý vývoj, jak to dokumentuje proměna z nejstarších strnulých soch, která si inspirovala podobiznou bohyně Ištar, až po dokonalá dynamická sousoší plná emocí jaké vidíme například u Diskobola od Myróna. Řecké umění se stalo uměním harmonie a fyzické i duševní krásy, které navazuje na dobovou myšlenku kalokagathia (harmonie těla a duše). Celá řecká kultura byla přímo ovlivněna filosofickým učením hledání souladu mezi ideály a skutečností, zatímco jiné kultury hledaly poznání vzdálením se od tělesného světa (např.: posmrtný život u Egypťanů). Řekové studovali skutečnost zaměřenou na člověka a tato myšlenková svoboda dala vzniknout řeckému umění realismu.

Zaměříme se nejdříve na architekturu Řecka, jejíž umění se začalo zkoumat až v 19. století, kdy se Řekové osvobodili od islámské nadvlády. Do té doby byla řecká architektura známá jen zprostředkovaně přes Řím. Sloupové řády jsou největším vynálezem řecké architektury, i když jejich počátky leží v Egyptě a Mezopotámii. Jejich odkaz se zachoval díky deseti knihám o architektuře římského stavitele Vitruvia, který v nich zmiňuje spoustu pravidel třech antických řádů (dórský, iónský a korintský). Příkladem dórského řádu, jehož architektura je prostá, střízlivá, proporčně nejhmotnější, je například

¹⁵ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Knihy o mytologii starého Řecka a Říma*, 1.vyd.Praha: Albatros, 1994, s. 94.

chrám Dia a Héry v Olympii nebo pantheon na Akropoli (největší dórský chrám).¹⁶ V íónském řádě, který je lehčí, měkčí, lišící se íónským sloupem, známe stavby jako Artemidin chrám v Efesu nebo Philippeion v Olympii. Korintský sluh představují stavby Agora, Athénská akropole nebo Asklepiova svatyně v Epidauru, jenž dosáhl největšího uplatnění až v římské architektuře.¹⁷ Faktem zůstává, že sloupové řády jsou nejtýpictejším antickým prvkem a zároveň nejvíce využívaným inspiračním zdrojem v architektuře téměř všech pozdějších uměleckých sluhů. Nejvýznamnějším zdrojem umění je antické sochařství. Řecké sochy jsou tvořeny podle předlohy s převyšující snahou o zachycení dokonalosti. Aby vynikly dokonalé tvary těla, bývají sochy většinou nahé. Nejprve, v době archaické, byly tvořeny strnulé sochy dívek (Koré) a nahých mužů (Kúros).¹⁸ Později byl nalezen přirozenější pohyb těla vyjadřující klid a harmonii (kontrapost, hmotnost těla zatěžuje jednu nohu, druhá je uvolněná). V době klasické existovaly dva sochařské sluhy, vznešený a krásný. Vznešený sluh měl středisko ve městě Argos na Peloponesu, nejznámějšími sochaři jsou Polykleitos, který tvořil z kovu a stanovil pravidlo ušlechtilých proporcí (kánon, poměr hlavy a těla 1:7). Dále Myrón (sochař pohybu, sochy atletů-Diskobolos) a Feidiás (vytvořil 12 metrů vysokou sochu Dia v Olympii, významný umělec za vlády Perikleia). Krásný sluh zastupují sochaři Praxitelés (tvořil z mramoru, socha Herma s Dionýsem), Skopiás (reliéfy na Mausoleu v Halikarnássu) a Lýsippos (vytvořil nový kánon lidské figury, poměr hlavy a těla 1:8)¹⁹ Díla řeckého malířství se dochovala pouze na keramice, ta má rozmanité tvary (např.: amfora, džbány, misky, talíře aj.). Kresba na keramiku se prováděla rytím do nevypálené hlíny, nejdříve šlo o zdobení geometrickým ornamentem, poté přišlo pokročilejší zdobení tzv. černofigurový styl a červenofigurový styl. Černofigurový styl, který zdobí výjevy převážně zaměřující se na boje a na pohřební figury, vše ztvárňuje v černých postavách na červeném pozadí. Červenofigurový styl naopak zobrazuje červené postavy na černém pozadí a znázorňuje obyčejný život, mnohdy má až erotický obsah.²⁰ V klasické době sílí snaha o napodobování skutečnosti (mimesis). První pokusy o prostorovou iluzi a prostoru perspektivou vykonal řecký malíř Zeuxis, činný v Athénách a Efesu. Zdokonalil malířskou kresební techniku znázorněním světla a stínu (intuitivní perspektiva).

Období helénismu, jež datujeme do období 338 př.n.l., kdy vládl Alexander

¹⁶ PIJOAN, José. *Dějiny umění/ 2.*, 1.vyd.Praha: Odeon, 1977, s. 68, 95.

¹⁷ Tamtéž, 105.

¹⁸ LEVI, Peter. *Svět starého Řecka. Kulturní atlas*, 1.vyd.Praha:Knižní klub, 1995, s 70.

¹⁹ STRONG, Donald. *Antické umění*. 1.vyd.Praha: Artia, 1970, s. 125.

²⁰ LEVI, Peter. *Svět Starého Řecka. Kulturní atlas*. 1.vyd. Praha: Knížní klub, 1995, s. 185.

Makedonský, do roku 30 př. n. l., kdy padla Kleopatra VII., vznikají díla s individuálními rysy, které zobrazují duševní hnutí a cit. Docházelo k mísení řeckého a orientálního umění, jež je nejvíce patrné v městě Alexandrie v Egyptě. Šlo o zesvětštění umění, přechodu od realismu k naturalismu a oblibě všedních témat (portréty filosofů, hoch s trnem v patě).

Naopak Římané byli racionální a praktičtí, vymysleli a zavedli nové typy staveb a nové technologické postupy a prosluli jako výjimeční stavitelé. Nešlo jim o fikci, ale o oslavu moci a vznešenosti římských císařů. Po celé říši postavili 90 tisíc kilometrů silnic, spoustu viaduktů (silniční most) a akvaduktů (most pro vodu). Jako vzor Římanům vždy sloužilo Řecko, i když si ho záhy podrobili. Řecké umění bylo dováženo i napodobováno. V sochařství Římané napodobovali své řecké vzory, jejich novinkou jsou ale realistické portréty, které se v Římě vyvinuly z pohřebních masek bohatých Římanů až do podoby dodnes známých byst, jezdeckých soch a reliéfů na vítězných obloucích a sloupech.

Úroveň římského malířství dokládají vykopávky z Pompejí, města pohřbeného roku 79 n. l. pod vrstvou sopečného popela, kde byly odhaleny roku 1748 malované interiéry přepychových vil. Římané používali jak fresky (malba do vlhké omítky), tak mozaiky (obrazy sestavené z malých sklíček nebo keramických dlaždiček), které bývaly jak na podlahách, tak na stěnách domů. V prvním a druhém století našeho letopočtu zažilo svůj rozmach křesťanské hnutí, založené na učení Ježíše z Nazaretu, které znamenalo konec starověku a počátek středověku. V křesťanském umění se objevily nové symboly a nová témata (poslední večeře, ryba, vinný hrozen, pastýř nesoucí ovečku, páv, kotva, pieta a madona, kříž). Nejstarší ukázky křesťanského umění pochází ze stěn římských katakomb, kde se první křesťané scházeli a kam pohřbívali své mrtvé.

Po zániku římské říše roku 476 n. l. se antikou první inspiroval francký král Karel Veliký, pod jehož vládou byly opět zakládány univerzity a šířeno antické vědění. Toto období se v dějinách umění zapsalo jako karolinská renesance. Pod vlivem římské architektury a poté karolinské renesance, se vytvořil ve středověku románský sloh s typickou basilikou.

Předmětem hlubokého obdivu se však antické umění stalo až v období renesance, kdy kupř. Alberti (1404-1472) a jiní architekti přišli s novými teoriemi, které prosazovali napodobování antických uměleckých děl a hledání ideálních proporcí krásy. Studovali Vitruviovo dílo a inspirovali se římskými stavbami, kupř. slavným Pantheonem. Malíři zase byli ovlivněni nástěnnými malbami, které byly v té době v Římě objeveny. V sochařství přišla do módy nahota. Velké rody, např. Medicejští, a dokonce i papežové

(Julius II., Lev X.) umělcům zadávali velké zakázky.²¹ Mnoho tvůrců si zřídilo umělecké dílny, kde se vychovávali budoucí malíři (např.: slavný Rafael a Michelangelo). Na obrazy se vrátila perspektiva a představa prostoru. Malířské barvy se po chemické stránce zdokonalovaly a umožnily prosvětlení a zjemnění barevných odstínů. Díky studiu anatomie se tělo začalo zobrazovat ve věrohodné formě. Rozvíjela se kresba a to především zásluhou nadaného Leonarda da Vinciho. Nových technik a pokroku v lití bronzu se hojně využívalo v sochařství (Donatello, Verrocchio aj.) Stavby tohoto období zdobily sloupy s dórskými či iónskými hlavicemi. V bazilice svatého Petra v Římě se například architekt Bramante pokusil o rekonstrukci atmosféry antického Říma.²²

Dalším obdobím, kdy byly živě napodobovány antické, tentokrát především řecké vzory, je období klasicismu v 18. a na počátku 19. století. V tomto období došlo k četným objevům v oblasti antické kultury, což dalo vzniknout archeologii jako vědy. Hlavním teoretikem je již nám známý německý vědec a archeolog Johan Joachim Winckelmann, který je např. autorem učebnice „Dějiny antického umění“ (1764). Klasicismus napodobuje staré umělecké slohy, toto napodobování nazýváme tzv. historismus, který se navrácí k antice, dodržuje lidské měřítko, není pompézní a krásu vidí v jednoduchosti, symetrii, účelnosti. Využívá antických stavebních prvků a vznikají hlavně stavby světské: muzea, divadla, památníky, chrámy a parky. Mezi významné klasicistní sochaře patří Ital Antonio Canova a Dán Bertel Thorwaldsen. Hojně byla v této době napodobována i antická architektura, obdiv k antice vedl bavorského krále Ludvíka I. k výstavbě Mnichova v neoklasicistním slohu. Pěkným příkladem klasicismu u nás je např. zámek Kačina, Stavovské divadlo od Antonína Haffeneckera a Dům U Hybernů (bývalá celnice), který přestavěl Jiří Fischer. Antické umění má očividný vliv také v novější době, kupř. v sochařství lze o antické inspiraci hovořit u sochařů Josefa Václava Myslbeka či Jana Štursy. V současnosti se antickými motivy zabývá například grafik, malíř a ilustrátor Jan Kavan či mladý nadaný grafik Jan Černoš.

Obrázek 2: Dionýsovská mozaika na Novém Pafu, Kypr

²¹ ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii starého Řecka a Říma*, 1. vyd. Praha: Albatros, 1994, s. 246.

²² Tamtéž, s. 246.

II. Bůh vína a veselí Dionýsos

II.I. Charakteristika boha

Dionýsos, i přes staletí lidského bádání, patří k těm nepozoruhodnějším a nezáhadnějším bohům starého světa antiky. Možná právě proto se stává inspirací pro řadu umělců, básníků a historiků v různých obdobích lidské existence. Málokterý bůh totiž čelí tolika pomluvám a chvalořečení zároveň, jako Dionýsos. Vždyť to byl právě on, kdo dal lidem víno a radost, kterou víno sebou přináší. Tento bůh byl totiž pro lidi něco víc, než jen bohem vína. Nabízel jim svobodu od strachu a starostí. Zejména ženy si užívaly hudby a tance jeho řádění.²³ Dionýsos se tak stal nejen bohem vína, ale i veselí, radosti ze života a přírody. Řekové považovali Dionýsa za boha vinařství, za ochránce ovocných stromů a keřů, jimž dodával mízu, a tedy i za boha plodivé síly přírody. Jelikož vinařství a ovocnářství vyžaduje píli, dovednost a pracovitost, uctívali ho i jako původce těchto ctností a zároveň jako bohatství, které z nich vyplývá. Svými dary osvěžoval ducha i tělo, podporoval družnost a zábavu, podněcoval lásku a uvolňoval tvůrčí síly umělců.²⁴

Dionýsovské nebo bakchické spolky nacházíme od konce 6.století př.n.l. všude v Řecku i v celé oblasti Středozemního moře, kde Dionýsa pod jménem Bacchus uctívali i Římané. Za svá založení dionýsovského kultu a následné rozšíření nezřídka vděčil potulným kněžím (zasvěcovacím kněžím-mystům). Po celém Impériu mu byla prokazována úcta při vinobraní a žních. Odlišuje se od ostatních velkých řeckých bohů svým původem, svým vlastním způsobem bytí i typem náboženství, kterou přináší.

Velkou záhadou je už jen jeho původ. Narodil se prý v Thébách, ale za jeho rodiště se považovaly i Naxos, Kréta, Élis, Teos a Eleuthery. Dionýsos zřejmě nebyl původně řeckým bohem. Do helénského světa se nejspíše dostal od Thráků (podobně jako Orfeus) nebo Frýgů. Mnohé názory teologů se neshodují a je tudíž velmi obtížné zjistit přesný původ a charakter božstva. Během staletí se hovoří až o pěti Dionýsech, což je následkem jednoho a půl tisíce let vývoje a proměn významu. Jméno Dionýsos (Diův syn) bylo nalezeno na hliněných tabulkách sepsaných lineárním písmem B v Pylu na jihozápadě Peloponéskeho poloostrova.²⁵ Byl uctíván už v době mykénské (před 1200 př. n. l.) a mnohé nasvědčuje tomu, že jeho pravlast je právě Kréta. Skutečnost, že přišel z Lýdie nebo Frýgie,

²³ ASHWORTH, Leon. *Bohové a bohyně starověkých civilizací*, 1.vyd.Praha:Euromedia groups, 2004, s. 93.

²⁴ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 43.

²⁵ LEVI, Peter. *Svět starého Řecka. Kulturní atlas*, 1.vyd.Praha:Knižní klub, 1995, s. 31.

však poukazuje na to, že kult byl silně ovlivněn maloasijským územím.²⁶ Tomu, že pochází Dionýsos z Kréty, nasvědčuje i, že byl uctíván jako bůh plodnosti v podobě býka. Uctívání posvátných býků bylo zcela běžně rozšířené po starověkých civilizacích, jako známe již u Sumorů a Egyptanů. Proto nás nepřekvapí, že Dionýsos byl oslovován spojením „axie taure“, což znamená něco jako „velebný býku“.²⁷ Tuto informaci známe od Plútarcha, který žil někdy v letech 50-120 n.l. Ale právě nález a rozluštění pylských destiček zkomplikoval mnoha badatelům výsledná fakta o původu a přijetí boha v Řecku. Mnoha dobových historiků jsou badatelé zmateni odporem vůči bohu, který si vykládají jako odpor k cizímu božstvu. Také se předpokládalo, že Dionýsos přišel do Řecka o mnoho let později. Dalším důkazem mohlo být jméno Dionýsovo matky Semely, kterou někteří badatelé ztotožnili s thrácko-frýžským jménem Semeló, které označuje bohyni zemi. Podle Porkerta, který ve svém díle porovnává názory badatelů jako byl Kretschmer, Nilson a Puhvel, jsou přívrženci názoru, že Semelé by mohla být pozůstatkem ztracených thráckých mýtů, které pojednávají o bohyni země, kterou zasáhl a zničil bůh nebe svým bleskem, zatímco ona porodila syna jménem Sabazios (Dionýsovo thrácké jméno).²⁸ Otázka původu Dionýsa je tedy stále velikou záhadou a její úplné rozluštění možná ani již není možné. Na jedné straně máme Pylské destičky, které jednoznačně poukazují na tajemnost, archaičnost a prolínání ranných řeckých vlivů, a na straně druhé výpověď Hérodota nebo Eurípida, kteří hovoří o bohu, který byl „veden pozdě“, nebo o „nově přichozím bohu“. U Homéra Dionýsos figuruje pouze jako vedlejší bůh a nepatří do společenství Dvanácti Olympanů. Jeho divokost, zvířecost, zuřivost a šílenství jsou rysy, které jsou s bohem také provázané. Nehodí se ale v podstatě olympických bohů a proto u Homéra nehraje Dionýsos žádnou roli. Když se homérský svět se svým uctíváním válečných bohů a polobožských předků chýlil ke konci, započalo tažení boha Dionýsa. Jako bůh nebyl orientován pouze na specifické vrstvy společnosti, ale jako dárce vína spojovaného s radostí, družností a jako vykupitel od starostí byl bohem široké veřejnosti a to ve stejné míře jak pro rolníky, tak i měšťany²⁹. Nastala změna. Dionýsos se zanedlouho stal snad nejpopulárnějším Olympickým bohem a Homér byl první autor, který nám zanechal o bohu zmínku ve své Iliadě. Jedná se o část, která popisuje pronásledování Dionýsa Lykúrgem, která by mohla mít v širším kontextu daleko větší význam.

²⁶ LEVI, Peter. *Svět starého Řecka. Kulturní atlas*, 1.vyd.Praha:Knižní klub, 1995, s. 45.

²⁷ DOSTÁLOVÁ, R.,HOŠEK,R. *Antická mystéria*, 1 vyd.Praha: Vyšehrad, 1997, s.96.

²⁸ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.11

²⁹ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 44.

Toto pronásledování boha bychom mohli vysvětlit jako odmítání tamnější společnosti, která stála na nedostupnosti bohů a přesných rituálech. Dionýsovský kult přináší změnu postavenou na oslavování života, která je přístupná pro široké obyvatelstvo. Tato náboženská zkušenost, kterou probouzel, ohrožovala celý styl existence a nadvládu olympského náboženství a jeho hierarchie. V dějinách se objevují souběžně nebo se střídají dva životní principy a postoje společnosti. Největší vliv na lidskou duši a lidské jednání má podle starých Řeků moc dvou bohů, které zosobňovali Apollón (intelekt, rozum, někdy až člověku nebezpečný - Tizian, Apollón a Marsias) a Dionýsos (extáze, emoce, vášně, fantazie, obrazná anticipace atd.) Apollón je bůh slunce a přináší světlo poznání a vědění do lidské duše. Apollónský přístup ke světu je rozumový a duchovní. Dionýsos je bůh plodnosti a veškeré obnovy v přírodě. Dionýský živel v člověku je tajemný, skrytý v nejhlubších sklonech lidské přirozenosti, je zdrojem orgiastických prožitků a extází, ve své podstatě iracionální. Každý člověk je sám za sebe přitahován dvěma protikladnými póly, apollónským a dionýským. Mezi těmito póly se zmítá a hledá střed, který nikdy nemůže být dosažen. Pod mocí Apollóna vyrůstají osvícení panovníci, uměřeni muži usilující o řád a spravedlnost, kteří preferují etické jednání, nepomíjívou krásu, úctu k bohům a sebekázeň. Pod mocí Dionýsa obvykle muži válčí, holdují hýření, libují si v kultovních mystériích a stávají se z nich tyrani, či krutovládci, preferují živelnost, krásu okamžiku a srdnost. Samozřejmě jde o krajní meze. Obvykle platí něco mezi tím.

Jádrem Dionýsova kultu byl orgiasmus, šílenství mainad (též menád, řecky „mainomai“ - šílím), kterým se říkalo právě bakchy nebo bakchantky. V oblasti Delf a Athén se jmenovaly thyády (z thyella, bouřlivý vítr).³⁰ Ztělesňují božské ženy, které mladého boha provázely do lesů a hor, jako jeho chůvy a ochránkyně. Je pravděpodobné, že přídavné jméno bakchos, bakcha původně označovalo člověka, který se podrobil nějaké rituální očištění. Sám Dionýsos byl označován jménem Bakchos, jak jsme se již dříve zmínili. Je však logické, že mezi nočními, divošskými rity a veřejnými dionýsovskými slavnostmi byl veliký rozdíl. Thyády tvoří nejstarší dionýské mysterijní svazky, které neskrývaly svůj původ z pradávných rituálů provozovaných k zajištění bohaté plodnosti, úrodnosti a vegetace. Byla to ryze ženská záležitost, orientovaná na probuzení nového života. K tomu, aby bylo možné přivolat boha, který buď podřimoval v liknonu (druh koše sloužící na venkově i jako kolébka) nebo prodléval u Persefony v podsvětí, bylo zapotřebí zvláštního naladění - dionýsovské extáze. To bylo možné dosáhnout jen mimo běžné prostředí, a proto

³⁰ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 45.

se ženy odebíraly do divoké přírody řeckých hor „ pryč od tkalcovského stavu a vřetene, poháněné Dionýsem“.³¹ V kultovních rituálech byla cílem tzv. extáze, nebo-li vystoupení ze sebe sama, aby bylo možné být naplněn božským principem (en-thusiasmos). Ženy se tedy přibližovaly k bohu pomocí tance v rytmu hudby se strnule zvrácenou hlavou, rozevlátými vlasy a vlajícím oděvem, jak to ukazují malby na vázách. Téměř v každé části rituálu se setkáme s beshněním (mánie), které svým způsobem představovalo důkaz zbožštění (entheos) adepta, jehož podstatou byla extáze, neboli překročení lidského údělu, objev naprostého osvobození od zákazů, pravidel a konvencí etického a společenského řádu, dar svobody a spontánnosti. Mystéria je nutné posuzovat tedy i ze sociálně psychologické hlediska. Lidé už v antice znali „psychicky očistný“, dnes bychom řekli psychoterapeutický aspekt bakchické mánie, šílení velmi dobře, jak nám dokládá Platón.³² Především však mysteria poskytovala odpověď na otázku o životě v říši mrtvých, tato otázka byla pro všechny lidi stejně naléhavá a hlavně nedosažitelná v každé době. V 6. a 5. století př. n. l. došlo k významnému duchovně historickému vývoji, který nazýváme jako „objevování duše“. K orgiastickým slavnostem patřila „oreibasia“, což byl zimní (v Lýdii jarní) noční výstup žen do hor za svitu pochodní.³³ Ženy se vydaly z Athén a Delf vzhůru na zasněžené vrcholky Parnasu, pohoří vysokého 2 500 metrů aby tam pomocí tanců a hudby probudily spící dionýsovské dítě. Už na minojských a mykénských malbách vidíme tance žen, orientované na božské vtělení. Mainády mají na hlavě břečťanové věnce, kolem ramen skvrnitou kolouší kůži a v ruce drží thyrsos, stonek vysoké rostliny zvané narthex, po které se pne břečťan a vinná réva, zakončená piniovou šiškou. Břečťan, tato věčně zelená rostlina, symbolizovala zřejmě věčnost života. Zvířata byla obětována rozsápáním (sparagmos) a jejich maso bylo posléze zasyrova pozřeno (ómofagia).³⁴ Těmito prostředky se dosahovalo sjednocení s bohem, přímého spojení. Zvířata, která byla později nahrazena listy břečťanu, byla zasvěcenci trhána a pojídána, neboť symbolizovala inkarnace samotného boha. Proto dalším specifickým rysem byly Dionýsovy zázraky, které boha doprovázely na každém kroku nebo ohlašovaly jeho zjevení. Mezi nejznámější patřila například voda prýštící ze skály, řeky plnicí se mlékem a strdím. Nejproslulejší byly Dionýsovy jednodenní vinice, které kvetly a rodily hrozny během několika hodin. Některé popisy známe i z Euripidových Bakchantek, kde bakchantky udeří thyrssem do skály a vytryskne voda nebo víno, hrábnou

³¹ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 45.

³² Tamtéž, s. 58.

³³ DOSTÁLOVÁ, R., HOŠEK, R. *Antická mystéria*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 98.

³⁴ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.13.

do země a vyroní se proudy mléka. Zejména pak vinna réva se stala trvalým symbolem Dionýsa a víno zaujalo pevné místo v jeho kultu a rituálech.

II.II. Postavení v mytologii

V následující kapitole si vylíčíme mytologický příběh a postavení boha, který v něm zastává. Následující mýtus, odhaluje zdroj inspirace, kterou Dionýsos ovlivnil řadu umělců, a kterou využijeme na tvorbu příprav hodin výtvarné výchovy, jež využijeme v praxi ve třetí části diplomové práce.

V Řecké mytologii je Dionýsos synem Dia a kněžny Semely. Semele byla dcerou známého krále Kadma, který se v jiném mýtu vydal hledat se svými bratry svoji sestru Európu, kterou unesl Zeus v podobě býka. Diova manželka Héra žárlila na jeho milenkou a těžce se jí pomstila. Přiměla Semelu, aby požádala Dia, zda se jí zjeví ve své božské podobě. Bůh nemohl slib porušit a splnil Semelé její zvláštní přání. Hromovládce se zjevil ve své plné kráse a jeden jeho blesk zapálil thébský královský palác a plameny zasáhly i Semelu, která pak v smrtelné úzkosti porodila nedonošené dítě. Zeus však zakročil. Svoji milenkou ponechal sice osudu, ale kolem syna nechal vyrůst hustý břečťan, který ho uchránil před ohněm. Jakmile se plameny utišily, vytáhl syna z úkrytu a dal si ho zašít do stehna, aby ho donosil. Je tedy „dvakrát narozený“. Mytologie se hemží slavnými polobohy, ovšem Dionýsos se narodil přímo z Dia a o jeho božství tím pádem nemůže být pochyb.³⁵ To z něho dělá právoplatného boha, kterému se podaří usednout na Olymp s ostatními bohy. Když se Dionýsos podruhé narodil, odevzdal ho Zeus Hermovi, aby se o něj postaral. Hermés však neměl na výchovu Dionýsa čas a tak ho svěřil do péče Semelině sestře Ínó a jejímu muži, králi orchomenskému, Athamatovi. Héra si ale ve svých intrikách nedala pokoj a seslala na Athamáse šílenství, aby v záchvatu zuřivosti Dionýsa zabil. Zahubil však jen své vlastní syny a ženu. Dionýsos byl zachráněn Hermem, který ho včas odnesl do nýsské doliny. Tam ho svěřil nymfám, které ho ukryly a vychovaly. Právě mezi nymfami okusil Dionýsos poprvé víno, právě odtud přinesl lidem první sazenice a zároveň je naučil, jak z hroznů vyrábět nápoj, jehož bohem ho Zeus učinil. Zvěst o Dionýsově narození a jeho opojném nápoji přijali lidé se smíšenými pocity. Někteří se ihned s nadšením oddali jeho kultu, jiní se ho obávali a někteří se mu rozhodně postavili na odpor. Například thrácký král Lykúrgos chtěl vyhnat Dionýsa a jeho ctitele ze své země bičem. Byl však za to potrestán slepotou a náhlou smrtí (podle jiných zpráv pomatením smyslů). Thébský král Pentheus Dionýsa nenáviděl, protože svou láskou k veselosti a družnosti odváděl mysl lidí od takových

³⁵ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 44.

vážných věcí, jako jsou válka, sebeobětování, odříkání a podobně. Samozřejmě na to také doplatil. V Argu se zas proti jeho kultu postavily ženy, v čele s královskými dcerami. Proměnil tedy jejich chladnou střízlivost v bláznovství, takže se začaly navzájem pobíjet. Na svých cestách se však neseťkával jen s uvědomělými, ale i s náhodnými nepřáteli, a těžko říci, se kterými měl víc práce. Jednou ho zajali tyrhénští piráti, protože ho pokládali za syna nějakého krále, od něhož mohli dostat výkupné. Shodil však svá pouta, změnil se ve lva a nechal jim loď zarůst révovím, takže ve strachu naskákali do moře a změnili se v delfíny (s výjimkou kormidelníka, který se přimlouval za jeho propuštění). Nakonec lidé přece jen uznali Dionýsa za mocného boha a jeho daru, vínu, holdují dodnes. Při Dionýsově tažení do Řecka Héra plánovala další intriky, aby mladého boha zabila, ale to se jí nepovedlo a Dionýsos tak mohl pokračovat ve své cestě na Olymp a k plnému božství. Dionýsos nakonec se svým průvodem dorazil na Olymp a i Héra musela uznat, že si zaslouží stát se plnoprávným bohem. Byl přijat mezi Dvanáct Olympských bohů a měl tedy pravomoc trestat. Dionýsův kult a jeho dar lidem se brzy rozšířily po celém helénském světě. Za manželku dostal krétskou princeznu Ariadnu, kterou na ostrově Naxu zanechal opuštěnou athénský hrdina Théseus po souboji s Minotaurem. Inspirativních témat, která se v mytologických bájích, nacházejí je nespočet a jsou inspirací pro umělce již několik staletí, ale abychom pochopili celkový vliv tohoto boha, musíme pokračovat v bádání ještě dále. Vystopovat shodnost náboženství jiných kultur, znalost života starých Řeků a jejich ovlivnění kultem, se pokusíme v následujících kapitolách.

II.III. Ztotožnění s cizími bohy

Dalším prvkem Dionýsovy složité charakteristiky je jeho spojení s vegetací. Dionýsos je bůh, který se náhle zjevuje, a který také záhadným, tajuplným způsobem mizí. Právě jeho periodická zjevení a zmizení jej řadí mezi bohy vegetace. Nelze skutečně popřít, že Dionýsos jeví jistou souvislost s životem rostlin. Břečťan a pinie se staly jeho atributy a jeho nejpopulárnější svátky náležejí k zemědělskému kalendáři.³⁶ Jako božstvo byl Dionýsos symbolem znovu se rodící přírody, později zejména vinné révy a vína, které přináší radostné opojení. Dionýsos tak souvisí s veškerým životem. Toto spojení můžeme spatřit na jeho zvířecích vtěleních jako jsou kozel nebo býk (také lev nebo tygr). Často je spojován s vodou, krví a velkou vitalitou, která odráží symboliku střídání života a smrti. Toto spojení s životem a smrtí, je uskutečňováno samotnou přítomností boha, která odráží náboženské představy dané doby. Bůh se ukazuje během zimy a mizí při jarní slavnosti, při

³⁶ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.12.

níž uskutečňuje jedno ze svých zjevení. Zmizení boha se vysvětluje jeho smrtí. Tuto vlastnost můžeme spatřovat i u jiných kultur, jako například egyptské civilizace u boha Usira. Například v Delfách se měl nacházet Dionýsův hrob a byly známy historky o jeho smrti v Argu, o čemž svědčí i argejský rituál, kdy byl Dionýsos vyvoláván z hlubin moře, což znamenalo, že se vrací z říše mrtvých.³⁷ Podobný rituál byl vykonáván na březích Nilu v podání boha Usira, jehož pomyslný hrob se nacházel v Abydu v Egyptě. Nelze si nevšimnout nápadné podobnosti tohoto líčení s egyptským bohem, která by se dala vysvětlit i prvotním původem boha Dionýsa. Usir (Osiris) byl bůh mrtvých, posmrtného života, znovuzrození a úrody. Během své vlády v Egyptě naučil lid umění výroby chleba, vína a dohlížel na stavby prvních chrámů a soch bohů. Hlavním kultovním centrem Usira a následně významné poutní místo byl již zmíněný Abydos. V Abydu se na jeho počest konaly každoroční oslavy a užíval přídomek „Věčný bůh“, „Nejpřednější na západě“ (nejpřednější mezi mrtvými, kteří jako slunce vstupují do podsvětí na západě).³⁸ Když zcivilizoval Egypt, vydal se Usir na cestu, aby tento proces zopakoval v ostatních zemích. Mohlo by jít o stejného boha? Nebo Řekové využili inspirace z egyptské mytologie a vytvořili Dionýsa?

Abychom zachytili Dionýsovu postavu co nejlépe, musíme se dopátrat k tomu, s jakými bohy býval ztotožňován. Dalším bohem, o kterém je třeba se zmínit je Sabazios, kterého znali Thrákové a pak samozřejmě Dionýsos - Zagreus. Se Zagreem je silně spjat kult Dionýsa - dítěte, který se nejvíce rozvinul v orfismu, ve kterém Dionýsos našel svou mysterijní tvář a v helénistické a římské době byl snad nejoblíbenějším bohem antického světa³⁹. Svou podobu našel Dionýsos i v Římě. V Římě podobně jako kultu jiných bohů splýnul kult Dionýsa s kultem staršího římského božstva, s bohem zvaným Liber pater. V římských textech tedy jména Dionýsos, Bacchus a Liber pater označují stejné božstvo. Liber se svým ženským protějškem Liberou měli slavnost zvanou Liberalia, která souvisela s jarní setbou a konala se 17. března. Pořečtěna byla i Libera, která splýnula s Persefonou.

Sabazios byl původně fryžsko-thrácký bůh plodnosti, který byl v Athénách znám nebo lépe řečeno doložen již v 5. stol. př. n. l. Ve 3. stol. n. l. máme již doklady o jeho kultu potvrzeny po celém území římské říše, pravděpodobně díky římským vojákům.⁴⁰ Tento kult silně připomíná obřady, které jsou vylíčené i v Bakchantkách Euripidem. Obřady konající se v noci na horách stejně jako u Dionýsa. Stejně i ženy, které se oddávaly nespoutanému

³⁷ ELIADE, M. Dějiny náboženského myšlení I. 1.vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 335.

³⁸ GAHLIN, Lucia. *Egypt: bohové, mýty a náboženství*, 1.vyd. Praha: Lorenz Books, 2001, s. 46.

³⁹ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.18.

⁴⁰ DOSTÁLOVÁ, R., HOŠEK, R. *Antická mystéria*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 123.

tanci při divoké hudbě oblečené v oděvu, který je vyličen v Bakchantkách. Nosily bassarai-dlouhé, splývavé oděvy zhotovené z liščí kůže. Přes ně měly přehozené kůže srnčí a na hlavě měly pravděpodobně parohy. Stejně jako bakchantky měly v rukou thyrsy nebo hady, kteří byli zasvěceni Sabaziovi.⁴¹ Dokonce i thrácké ženy se poddávali rituálům vyvolávající extatické šílenství, při němž trhaly holýma rukama obětní zvířata a pojídaly jejich syrové maso. Právě tyto rituály vedly ke ztotožnění se Sabaziem. Tyto extatické zkušenosti, vedly k víře v nesmrtelnost duše, které předcházelo osvobození duše v extázích a následné spojení s bohem.

Dalším podobenstvím je mýtus o rozsekání dítěte Dionýsa, který známe především od křesťanských autorů. Mýtus podle dobových záznamů má pocházet z Kréty a Dionýsos v něm vystupuje jako Diův levoboček, kterého se jeho otec snažil chránit před svou žárlivou manželkou Hérrou.⁴² Dionýsos byl před ní ukryt v krétské jeskyni, kde ho však následně Héra odhalila a poslala za ním Titány. Titáni upoutali pozornost dítěte pomocí nejrůznějších hraček a předmětů, které pak hrály důležitou roli při Dionýsových mystériích. Jednalo se zejména o chřestítka, zrcadlo (to mělo zvláštní symbolický význam, protože když se do něj Zagreus díval, nastala chvíle pro vraždu), drápky, míč, káču a řehtačku.⁴³ Titáni malého boha násilně zavraždí, a aby utajili svůj zločin, dítě uvaří v kotli a snědí. Některá z bohyň (nejspíše Démétér) však podle mýtu, zachrání jeho srdce, které umístí do skřínky. Právě z tohoto srdce se zrodí nový Dionýsos a získá tak titul „třikrát narozený“. Na Krétě byla tato vražda Dionýsa Zagrea připomínána každý rok obřady, které napodobovaly to, co dítě v okamžiku své smrti vytrpělo. Podle Firmica Materna prý hluboko v lese vydávají podivné výkřiky, předstírají šílenství zuřící duše a rozsápávají zuby živého býka.⁴⁴ Zeus se o vraždě dozví a nemilosrdně Titány zasáhne bleskem. Lidé byli poté Prométhem stvořeni z jejich popela. Proto lidé v sobě nemají jenom božskou jiskru, ale podílejí se též na titánské povaze. Titánské ve smyslu démonických sil, které jsou každému jedinci vlastní a pohánějí ho k překračování svých hranic a ke konání zla. Víra v nesmrtelnost duše, což stoupenci Dionýsa odvodili, když přijali poučení účasti člověka na božském, hlásala očištění a zbavení se negativního titánského prvku v každém člověku. Nápadně to připomíná myšlenku prvotního hříchu, kterou sledujeme až do dob křesťanských. Orfikové (název podle pěvce Orfea, zakladatele iniciací a mystérií= orfismus) učili, což bylo v řeckých dějinách zcela

⁴¹ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.18.

⁴² GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 50.

⁴³ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.20.

⁴⁴ Tamtéž, s.18.

nové, o dualismu mezi duchem a hmotou. Duše je v těle uzavřena jako ve vězení, ba jako v hrobu. Musí podstoupit trest za starou vinu, zaznamenanou v podobě vraždy boha z rukou titánských předků. Tuto vinu si musí odpykat, což se děje prostřednictvím katharmos, očisty.⁴⁵ Tento pojem převzal Platon a učinil ho jádrem svého filozofického systému. Úkolem pravého filosofa je tedy dosáhnout uvolnění a oddělení duše od těla tím, že se vymaní z tělesných pout. Odproštěním vášní a zlých pudů (titánské povahy) se naplňuje pravá očista. Lidé se azketickým životem přibližují k bohu, k Bakchovi (Římsky Dionýsos). Zde se projevuje ezoterické vědomí orfiků, kteří měli očistnou a vznešenou představu o božském principu a vytvořili „orfický reformovaný Dionýsa“ (F.Walsdorf)⁴⁶, jenž se především v pozdní antice měl stát univerzálním bohem- vykupitelem. Touto cestou stoupl ještě více význam a vážnost boha, a Dionýsos se tak stal nejuctívanějším bohem vůbec. Je logické, když si vezmeme rozšíření a vážnost kultu i zaujmutí Platona, který byl v křesťanství jeden z mála uznávaných autorů, že se rané křesťané ve středověku mohli inspirovat při vzniku nového náboženství. Téma spásy a osvobození lidské duše zažilo největší rozmach v době vrcholu náboženského synkretismu v helénismu a pokračuje v upravených verzích do středověkého křesťanství. V této době byla v největší oblibě božstva, která poznala smrt a zmrtvýchvstání, což Dionýsos bezesporu splňoval. Jsme svědky jisté individualizace náboženství a přechodu od náboženství ke kultům s propracovanou mysterií, která vedla ke spáse jedince. Kult Dionýsův byl v této době jediným kultem s neorientálním původem, do jehož zasvěcení se ucházela velká řada věřících, kteří se museli zavázat přísahou o zachování tajemství obřadu

II.IV. Dionýsos vykupitel

Dionýsovské mysterijní sdružení známe převážně z římské císařské doby po celé říši. I v Kolýně nad Rýnem se dochoval nápis ze 3.století n.l., zasvěcený „Semele a jejím božským sestrám“, jenž byl svědectvím o tamním Bakchově sdružení v čele s velekněžkou, jejíž úřad byl dědičný.⁴⁷ V pozdní antice přijala mysteria různé filozofické proudy, jako byl například novoplatonismus, který se díky silnému teologickému zabarvení stal náboženstvím vzdělanců. Zmínili jsme také, že již orfismus vnesl do kultu teologické myšlenky, které byly původně spojené s divoštvím a zaníceností, a to vše vedlo k tomu, že Dionýsovský kult se stával stále více mystičtější a odvrácenější od světa. Protiklad těla a

⁴⁵ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 57.

⁴⁶ Tamtéž, s. 66.

⁴⁷ Tamtéž, s. 66.

ducha, vystoupení ze sebe sama a pocit naplněnosti bohem, byl teď zdůrazňován mnohem silněji. Vnější svět byl naproti tomu velmi křehký, nejistý a vyvolával mnoho pochybností, které byly zapříčiněny narůstajícím ohrožením ze vnějšku, jako byly hmeny Germánů, Gótů nebo Peršanů. Při rychlých a násilných změnách dynastií jednotlivých císařů docházelo i k nebezpečí občanské války. Není tudíž divu, že obyvatelé hledali bezpečí a jistotu v dionýsovských kultech, plných tajemných obřadů, extází a úniku z reality. Svět byl nebezpečný a v této době platilo, že duše je uvězněna v materiálním světě, po kterém bude prožívat ten pravý život v nějakém lepším světě. Dionýsos, který byl již od počátku svého kultu veleben jako bůh zbavující starostí a utrpení, se stává tedy bohem vykupitelem. Prvky jeho mysterií se začaly vykládat, jako cesta vedoucí ke spáse. Díky této univerzálnosti vzkvétala dionýsovská mysteria nepřetržitě až do křesťanské éry, kde s největší pravděpodobností dostala nový význam a symboliku, ale podstatou zůstala stejná. Na zobrazeních sarkofágů dominují dionýsovské scény plné trumfálních pochodů boha, nekonečných hostin s veselou společností satyrů a mainád, které zesnulému mají zajistit oslavu života i po jeho smrti. Výjevy dítěte, který trumfuje nad smrtí, nebo výjevy ze svatebního pochodu Dionýsa a Ariadny, má propůjčovat naději do nového života na onom světě. V mysteriózním výkladu má Ariadna představovat duši, jež se dostavila z nebes, odkud září její souhvězdí, Koruna Ariadny. Po osvobození se od své tělesné schránky bude Dionýsem provedena podsvětní říší, kde se opět spojí se svojí korunou, svou nebeskou částí a bude zasvěcena do všech tajemství vesmíru. Dionýsos se stává Diovým duchem, kde v sobě propojuje všechny ostatní bohy, jako vidíme u jiných civilizací. Například v Egyptě bůh Re, který putuje každý den po nebi ve své sluneční bárce, v sobě spojuje každého krále, který přejde do podsvětní říše po své pozemské smrti. Dionýsa v této podobě vidíme na mnoha zobrazeních, zvláště působivě na podlahové mozaice v domě ze 4 století n.l. v Novém Pafu na Kypru. Sedí zde jako dítě Hermově na klíně a přes dětskou postavu vyzařuje z Dionýsa vznešenost a důstojnost.⁴⁸ Stal se nositelem nimbu, pozdější svatozáře, a nápadně připomíná vyobrazení Jezulátka na klíně jeho matky, obklopené postavami vzdávajícím úctu. V mysteriích se postupně vytvořila jeho vykupitelská funkce, jako mystická bytost a od té doby v obrazném umění exituje mysterijní jazyk, stejně jako tomu bylo i u Platona ve filosofii. Toto spojení dokazuje význam a celosvětovou zbožnost, která si svůj vliv zachovala i v dobách křesťanství. V uměleckých poselstvích na náhrobcích raných křesťanů, se příslib budoucí nesmrtelnosti a věčného štěstí nemohl vyjádřit jinak než

⁴⁸ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 66.

pomocí dionýsovských obrazů: piniové šišky i vinné a břečťanové ratolesti se jako symboly věčného života nacházejí všude. Mužská postava spočívající pod listovou stříškou vyvolává otázku, zda zobrazuje Dionýsa nebo proroka Jonáše? Každopádně se stala vyjádřením v klidu užívaného štěstí, jak se o to snažili lidé ve všech dobách a doufali, že ho naleznou v božském principu.⁴⁹

II.V. Víra jako inspirace

Dionýsos udivuje více než kterýkoli jiný řecký bůh, četností, rozmanitostí svých zjevení a divokostí své povahy. Je nepochybně jediným řeckým bohem, který ve svých rozličných aspektech přitahuje jak prosté venkovany, tak městkou šlechtu. V tomto případě je podstatná přítomnost boha. V něm se paradoxně spojuje život i smrt. Skutečně se dá o Dionýsovi říci, že byl „blíže“ lidem, čímž se výrazně odlišoval od ostatních olympských bohů. Bylo možné přiblížit se k němu, bylo možné si ho přivtělit a extáze mánie dokazovala, že lidský úděl může být překročen. Jeho rituály se vyvíjely nečekaným způsobem. Části jeho veřejných liturgií se staly podívanou a z Dionýsa učinily boha divadla. Velmi populární byl Dionýsos hlavně v Athénách, kde se slavily dva jeho svátky. Ty se konaly na jižním svahu Akropole, kde bylo později postaveno první athénské kamenné divadlo v roce 388 př.n.l., kde divadelní kusy, které psali Aischylos, Sofokles, Euripides a další autoři, tak odkazovaly na písně a tance, které předváděli venkovští sedláci a pastýři převlečení za Satyry. Dionýsos byl za všeobecného veselí přivážen do města na káře za průvodu maškar a kejklířů, které převzaly slavnosti pod názvem Bakchanálie Římané a staly se základem pozdějších křesťanských karnevalů. V této kapitole si tedy pro úplnost rozebereme, které svátky se k počtě našeho boha slavily.

V Řecku ve 2. pol. 6. stol. př. n. l. se orgiastické rity Dionýsova kultu zmírnily a přesunuly se do roviny veřejných, oficiálních slavností, i když samozřejmě tajný ráz si do určité míry zachovaly, a to ještě i dlouho poté, jak jsme se již zmínili v předešlých kapitolách. Počínaje Peisistratem se v Athénách slavily celkem čtyři svátky k počtě boha Dionýsa. Byly to jednak dva starší svátky, jejichž počátky nejsou zcela jasné (Lénaje a Anthestérie).⁵⁰ Další dva byly zavedeny tyranem Peisistratem. Během své vlády, která trvala až do jeho smrti r. 528-527 př. n. l., byl z Athén dvakrát vyhnán, ale pokaždé se dokázal vrátit. Peisistratos nebyl špatný vládce a Athény pod jeho dozorem rozkvétaly po všech stránkách. Řemeslníkům a obchodníkům opatřil nové trhy, prostředky z obchodu,

⁴⁹ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 67.

⁵⁰ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.27.

daní a cel využil na stavební rozvoj města a převážně zvýšil lesk náboženských slavností. Jedním z ním zavedených náboženských slavností byly právě Dionýsie. Ty byla slaveny jednak na attickém venkově a nesly název Dionýsia Malá nebo Venkovská, a jednak v Athénách, která označujeme jako Dionýsia Velká nebo Městská.⁵¹

Malá Dionýsia byla veselá slavnost na konci prosince (nejspíše původce našich Vánoc), která byla přístupná široké veřejnosti (i otrokům). Její součástí byly různorodé soutěže, jako kdo se ve stoje udrží na nafouknutém měchu, soutěže ve zpěvu a recitaci nebo v ohromných průvodech, které tvořily vyvrcholení slavností. V průvodu se nesl za doprovodu písní obrovitý fallos, jež je archaický obřad pocházející již z Mezopotámie a Egypta. Starší než Dionýsův kult byly i ostatní rituální zábavy, jenž zahrnovali soutěže a rozepře a především přehlídku maškar či osob převlečených za zvířata. O něco později se i na těchto slavnostech hrály reprízy tragédií a komedií, které byly již předváděny o Velkých Dionýsiích v Athénách. Velké Dionýsie byly zavedeny Peisistratem roku 534 př.n.l. a byly slaveny na přelomu března a dubna (dnešní Velikonoce). Jednalo se o nesmírně okázalou a přepychovou slavnost, která trvala po celých šest dní. První den se konaly oběti a na veřejnosti byli představováni básníci a herci. Slavnost pokračovala druhým dnem, kdy městem krácel velkolepý průvod, při němž se zpívaly písně, které byly obsahově spjaty s Dionýsem.⁵² Součástí průvodu byl samozřejmě i obrovský fallos (dnes pozůstatek v podobě velikonoční pomlázky), který nemohl chybět snad při žádné slavnosti spojené s Dionýsem. Jako předehra slavnosti se konaly závody v lyrických mužských sborů, které navazovaly na hraní komedií a tragédií. Je tedy známou věcí, že právě Dionýsovy slavnosti stály u zrodu antického divadla. Nesporně větší význam v antickém divadle, měla bezpochyby tragédie. Její název se překládá jako zpěv kozlů (tragos= kozel, óidé= zpěv), jenž nám jasně dokládá původ spojený právě s Dionýsem. Důkazem o původu tragédií i komedií a nejcennějším pramenem pro studium antických divadel, je Aristotelova Poetika. Podle něj vznikla postupným dramatinizováním sborových písní na Dionýsovu počest, které byly doprovázeny hrou na píšťalu. Tyto písně často přednášely satyrové, kteří byli převlečeni za kozly. Tento původní „zpěv kozlů“ býval rozpustilý a později se rozlišil na tragédii a satyrské drama. První tragédii uvedl podle tradice Thespis, právě roku 534 př. naším letopočtem, který navíc zavedl prvního herce. Ten mohl rozmlouvat se sborem a přispívat tak k rozvíjení děje.⁵³ Kromě mnoha zlomků máme dochováno v úplnosti satyrské drama Kyklóp od Eurípida a

⁵¹ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 44.

⁵² SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie Antiky*. 1.vyd. Praha: Academia, 1974, s. 148.

⁵³ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.40.

podstatnou část dramatu *Slídiči* od dalšího významného autora Sofokla⁵⁴. Hrál se o Dionýsově narození, smrti, znovuzrození, o jeho příhodách i pronásledování a souboji s odpůrci, jako byl například Lykúrgos.

Dalším významným svátkem byly Anthestérie, které jsou zřejmě nejdůležitějším svátkem boha a konaly se mezi únorem a březnem po celé tři dny. První den probíhalo otvírání hliněných sudů, ve kterých se přechovávalo víno od podzimní sklizně, kde první nápoj byl obětován právě Dionýsovi.⁵⁵ Druhý den byl svátkem konviček a v řečtině se nazýval choes (džbán/konvička). V tento den se konala veřejná hostina, kdy každý přinesl své vlastní víno. Odehrávalo se rituální popíjení vína v podobě soutěží, jako například soutěž v nejrychlejší vypití džbánu vína. Vrcholným bodem slavnosti byl opět honosný a okázalý průvod, představující příchod boha do města. Celý průvod směřoval k jediné otevřené svatyni, kde se za účasti královny manželky archonta - krále, a čtyř dvořanek konaly nejrůznější obřady, jejichž vrcholem byl posvátný sňatek (hieros gamos) mezi královnou a králem, symbolizující Ariadnu s Dionýsem. Ta k němu vystoupila na vůz a nový, tentokrát už svatební, průvod směřoval ke královské rezidenci. Zde docházelo k završení hierogamie mezi bohem a královnou. Toto spojení, při kterém se Dionýsos zjevuje jako král, zřejmě symbolizuje spojení boha s celou obcí. Poslední třetí den se obětovala luštěninová směs (panspermie) duším zemřelých a jejich průvodci mrtvých Hermovi, o kterých se věřilo, že právě tento den putují po našem pozemském světě (dnes známe jako „den dušiček“). Tyto rituály byly známý po všech zemědělských civilizacích, neboť mocnosti podsvětí a mrtví ovládají plodnost a hojnost u všech kultur tehdejšího světa. Dionýsos se tedy jako bůh plodnosti zjevuje zákonitě i jako bůh smrti a podsvětí. V jednom zlomku z Hérakleita se píše, že „Hádes a Dionýsos je jeden a týž“.⁵⁶

Nejméně toho víme o posledním svátku o Lénajích. Název pochází od označení Bakchantky, které se v íónském jazyce nazývají lénai. Lénaje se slavily někdy uprostřed ledna, kde se v Athénách konaly při této příležitosti premiéry komedií i tragédií. Během těchto svátků byl Dionýsos vzýván za přispění dadúcha, nosiče pochodně, kdy kněz pronášel slova: „Volejte boha!“ a posluchači volali „Synu Semelin, Iakchu, dárce bohatství!“ Jméno Iakchos nacházíme v procesích při eleusinských mystériích, když byl ztotožněn s Dionýsem.⁵⁷ V Římě tato mystéria, která ale nemůžeme srovnávat se starými

⁵⁴ SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie Antiky*. 1.vyd. Praha: Academia, 1974, s. 549 – 550.

⁵⁵ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 44.

⁵⁶ ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení I*. 1.vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 337.

⁵⁷ Tamtéž, s. 335.

slavnostmi Dionýsova kultu, se rozšířila až v helénistické a právě římské době. Stále více lidí se sdružovalo v hierarchické spolky oslavující Dionýsa pitím vína a divokými hostinami, které vyvrcholily v Bacchovi noční oslavy, při nichž mělo docházet k sexuálním výstřelkům a rituálním vraždám. Tyto události podnítily římský senát k přísným opatřením. Tato událost se zapsala do dějin jako „Římský skandál s bakchanáliemi“.⁵⁸ Přívrženci byli pronásledováni a kult byl povolen jen ve velmi omezené míře. Jedná se o tzv. rozhodnutí senátu o bakchanáliích z r. 186 př. našim letopočtem, které se zachovalo i v nápisu na bronzové desce, nalezené r. 1640 ve vsi Tiriolo v Kalábrii.⁵⁹ Bylo potrestáno kolem 7000 lidí, většina z nich smrtí. Členové senátu viděli v těchto mystériích aktivitu, která ohrožovala bezpečnost státu. Římské náboženství totiž bylo náboženstvím státním a dodržování obřadů zajišťovalo bezpečnost říše. Dionýsovský kult tím ztratil opět svůj veřejný ráz. Na řeckém východě se thyasy staly spolky soukromých kultů s vlastními obřady a rituály. Kdo se chtěl stát členem kultu, musel projít řadou zasvěcovacích rituálů a následně složení přísahy o mlčenlivosti. Množství nálezů také potvrzuje fakt, že bakchantské kultury nebyly nikdy zcela potlačeny. V západní a severní Evropě existovala až do novověku „ženská společenství“, jejichž příslušnice pak byly „démonizovány“ jako čarodějnice a v době středověku byla krutě pronásledována. Organizace thyasů tedy neměly stejný ráz a v různých obcích se dost lišily.

V následující kapitole si však podrobněji představíme významnou památku římských dějin, kde se nám dochovala úžasná umělecká díla, která nám podávají svědectví o tajných rituálech dionýsovského kultu

II.VI. Vila mysterií v Pompejích

Scény z dionýsovských kultů jsou zachyceny na věhlasných freskách ve Villa des Misteri v Pompejích.⁶⁰ Patřily bohaté obyvatelce Pompejí (přezdíváné Paní mysterií) z doby kolem roku 60 př. n. l. v usedlosti před pompejskými branami. Podle vyobrazení na freskách, byla zřejmě vůdčí představitelkou soukromého kultovního společenství boha Dionýsa. Významnou památkou je nápis zaznamenávající jména a stupně zasvěcení, který pro její sochu vytvořili příslušníci jejího thyasu (kolem 500 jmen). Freska v jednom ze sálů, provedená na rudém podkladě, ukazuje osoby, většinou ženy, při přípravách mysterijního zasvěcení, které vykazuje rysy svatby. O tom svědčí i přítomnost mysterijního božského

⁵⁸ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 61.

⁵⁹ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.43.

⁶⁰ PIJOAN, José. *Dějiny umění/ 2.*, 1.vyd.Praha: Odeon, 1977, s. 153-155.

svatebního páru, Dionýsa a Ariadne. Abychom si co nejvěrněji přiblížili dionýsovský rituál, popíšeme si detailně vyobrazení fresek z Vily mysterií, tak jak je ve svém díle Tajemství antických kultů popsala Marion Giebelová: „*Vznešeně oblečená žena, zřejmě domácí pani, dohlíží na veškerou činnost. Nebo si snad jen připomíná svůj život a jeho vrcholy, zasvěcení a svatbu? Pak by to byla mladá žena, která sedí na židli a služebná ji před obřadem kráší. Chlapecký Eros ji drží zrcadlo, do kterého se však žena nedívá. Druhý chlapecký Eros, jenž stojí za ní, nepohlíží na krásnou nevěstu, nýbrž do zrcadla, kde se odráží obraz ženy, jak může pozorovatel jasně vidět. Zrcadlo je tu opět symbolem zasvěcenkyne, jak to známe z výjevů na dionýsových vázách, stejně jako Eroti, vystupující jako vůdčí osoby při zasvěcování.*“ Obojí, Eroti i zrcadlo, navazují na dionýsovské tradice, ve které vidíme mladou nevěstu, jenž má být zasvěcena. Má na sobě slavnostní oděv a přistupuje ke skupince žen. Podle vykasaných šatů v nich poznáváme oficiantky, osoby provádějící ceremoniál. Malý chlapec jen ministruje tím, že předčítá z jakéhosi spisu posvátné texty. Žena, která vedle něho sedí s popsánými svitky a pisátkem v ruce, je kněžka, která bude zasvěcovací akt ověřovat. Ženy vykonávají obětní úkony a vzývají dionýsovský svět, jak to kdysi dělaly řecké mainády. Vnější a vnitřní se stává neoddělitelnou jednotou: starý silén zpívá a doprovází se na lyře, kterou opírá o sloup. Na skále sedí satyr a hraje na flétnu, satyrská dívka poblíž něho nastavuje kolouškovi hrud', vedle stojí kozlík. Inicianka polekaně uhýbá před dionýsovským zjevením, ochraným gestem se zahaluje do pláště. Starý důstojný satyr nechává mladého satyra nahlédnout do zdvižené stříbrné misky, zatímco druhý zvedá za jeho zády masku siléna. Skupina je pouze stylizovaná (mají satyrské a silénské uši, avšak slavnostní oděv) stejně jako na vázách vidíme, že se jedná o mysty, kteří už získali odpovídající hodnost. Mladý muž hledící do stříbrné misky- mohl by to být ženich? Tam vidí na vodní hladině zdviženou masku siléna jako svůj obličej. Pohledem do mystického zrcadla se mu dostává vyššího stupně zasvěcení a stává se členem thyasu, Dionýsovi družiny. Jedna z žen klečí na podlaze a odhaluje liknon, nástroj na oddělování obilí od plev „Dionýsovu kolébku“, která obsahuje vztyčený falos. Mladá žena, jejíž zasvěcení sledujeme, musí projít ještě jednu důležitou zkoušku. Vidíme ji jak klečí s nahými zády a hlavu schovává v klíně jiné sedící ženy, která ji rukou konejšivě hladí po hlavě. Velká okřídlená žena švihá prutem. Je to božstvo, které možná na zasvěcenkyňi vykonává rituální potrestání. Ve scéně je ještě vidět bakchantku, jenž má pro iniciantku připravenou berlu thyrsos, kterou ji předá, jakmile žena složí zkoušku. Poté vidíme ji samotnou jako zasvěcenou a naplněnou božskou přítomností. Odložila šat a tančí, osvobozená a uvolněná, jako bakchantka, ovívaná jen

*lehkým šátkem, s rukama zdviženýma nad hlavou.*⁶¹ “ Tento rituál je důkazem neobyčejnosti a tajemnosti dobových ritů. Popisuje mezní situace, v kterých zasvěcenci měli prožívat děsivost podsvětní říše, než se směli podívat na záři svého boha. Než se směli oddat svému bohu, musel se zasvěcenec rituálně očistit od dědictví Titánů „prvotního provinění“. Jak víme z již získaných informací, důležitou úlohu hrály při zasvěcení předměty spojené s bohem. Například zrcadla, hřestítka nebo liknon („Dionýsova kolébka“), jenž se drží novicovi nad hlavou, nebo se mu přímo na hlavu nasazuje. Nesmíme opomenout i Falos, který původně symbolizoval plodnost, teď však vyjadřuje životní energii boha přecházející na zasvěcence. Bez uchování těchto skvostných děl ve Vile mysterií v Pompejích, bychom se nikdy ne dozvěděli o cenných informacích týkajících se obřadů, když vezmeme v úvahu utajení ritů po Římských bakchanáliích. Z tohoto hlediska jsou Pompeje nejcennějším zdrojem památek pro dějiny umění z dob římské éry.

Obrázek 3 a 4: fresky ve Villa des Mysteri v Pompejích

II.VII. Zobrazení boha

O popularitě kultu Dionýsa jsme se v díle zmiňovali několikrát, ale tu největší inspirativní sílu a důvod sepsání této práce, je vliv dionýsova kultu, který vidíme ve výtvarném umění. Dionýsovské náměty jsou doloženy na mnoha památkách výtvarného umění, zvláště na zdobených sarkofázích nebo vázách, které se inspirovaly nejvýznamnějšími příběhy z Dionýsova života, jak jsme již zmínili v předchozích kapitolách. Bylo to Dionýsovo dětství, jeho zázračné narození, indický triumf a trestání jeho odpůrců, jako byli Pentheus nebo Lykúrgos. Byla připomínána dvojí přirozenost Dionýsa, která vzešla z jeho rodičů- bůh a smrtelná žena.

Řeční umělci zobrazovali Dionýsa ve dvojitým pojetí: buď jako vážného muže s

⁶¹ GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství antických kultů*, 1.vyd.Liberec: Dialog, 2009, s. 69-70.

hustými vlasy a vousy, nebo jako mladíka s jemnými rysy. Často se o něm hovoří jako o zženštilém mladíkovi. Pentheus z Eurípidovy tragédie ho popisuje takto: „*Má plavé kadeře, lahodně vonící, v opojném zraku chová Afroditin půvab.*“⁶² V takové podobě ho zachytil i řecký sochař Praxitelés, na jedné z nejhodnotnějších antických soch vůbec, Práxitelově *Hermovi s Dionýsem* z doby kolem roku 340 př. n. l. (dnes v Olympijském muzeu).⁶³ (viz. Obrázek 10, str. 43.) Jako plavovlasé dítě je zachycen na Dionýsovi od Franze von Stucka. (viz. Obrázek 32, str. 68) Z množství soch prvního typu patří mezi nejznámější *Dionýsos* ve Vatikánských muzeích, římská kopie hellénistického originálu, a *Dionýsos* z 2. století př. n. l. v Archeologickém muzeu v Rhodu. Ze soch druhého typu vynikají zejména *Dionýsos Kapitolský*, *Dionýsos Vatikánský* a *neapolský Dionýsos s Erótem*, vesměs římské kopie hellénistických děl. V athénském Národním archeologickém muzeu je tzv. *Dionýsos Sardanapal*, kopie slavného originálu ze 4. století př. n. l., který se našel v Dionýsově divadle pod Akropolí. Vázových maleb s Dionýsem se zachovalo neobyčejně mnoho. Kdybychom z nich měli uvést ty nejvýznamnější, byl by *to Exekiův Dionýsos na lodi* z doby kolem roku 530 př. n. l. (v Antikvariátu v Mnichově), *Dionýsos na oslu* asi z let 530-520 př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně) a *baňatá Amasidova amfora* z roku 520 př. n. l. (Wurzburg, Martin von Wagner Museum). *Dionýsos s Íkariem* z poloviny 3. století n. l. na místě nálezů v Novém Pafu na Kypru a nedaleko kolínského domu byla objevena slavná *dionýsovska mozaika*, která nyní náleží k nádherným kusům římsko-germánského muzea. Nejstarší plastika s podobou Dionýsa je pravděpodobně jeho maska z doby kolem roku 520 př. n. l., nalezená v attické Íkarii (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

Novodobí umělci zobrazovali Dionýsa snad se stejnou zálibou jako antičtí. Z jeho soch vyniká zejména nadživotní mramorový Michelangelův *Bakchos s malým Erótem* z let 1497-1501, dnes umístěný v Národním muzeu ve Florencii⁶⁴ (viz. Obrázek 11, str. 43). Dále mramorový *Bakchos* z roku 1554 od D. Pogginiho (v Metropolitním muzeu v New Yorku) a *Thorvaldsenův Bakchos* z doby kolem roku 1800 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani). Z malířských děl je třeba připomenout aspoň *Bacchanalie* z roku 1518 (Madrid, Prado), dále Caravaggiova *Bakcha* asi z roku 1590 (v římské Ville Borghese) a o něco pozdějšího *Mladého Bakcha* (ve florentských Uffiziích), Carracciho *Bakcha se Silénem* (v londýnské Národní galerii) a Boucherův obraz asi z roku 1753 *Hermés svěřuje Dionýsa*

⁶² PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 14.

⁶³ ASHWORTH, Leon. *Bohové a bohyně starověkých civilizací*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group, s. 92-93.

⁶⁴ HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, 1.vyd. Praha: Paseka, 2008

nymfám (ve Wallaceově sbírce v Londýně). Výjevy lascivní erotiky využil i malíř Nicolas Poussin s *Bacchanálie před Panovou bustou* kolem roku 1635 (Londýn, National Gallery). Zcela jinak si počínal například Diego Velasquez, na svém obraze *Bacchus a pijáci* kolem roku 1629 (Madrid, Prado), kde umístil boha mezi skupinu španělských vagabundů.

Obrázek 5 a 6: *Bacchus a Dva Satyři*, PETER PAUL RUBENS

Hlavu Dionýsa měl zdobit věnec z břečťanu, který se stal jeho neodmyslitelným symbolem stejně jako víno. Mezi předměty patřícím neodmyslitelně k němu byl thyrsos, hůl s nasazenou piniovou šiškou, která byla ovinuta révovím a břečťanem. Tyto atributy můžeme spatřit na *Pijícím Bakchu* od Guida Reniho, antické mramorové soše *Silén s vakem na víno*, (viz. Obrázek 7 a 8, str. 41.) nebo keramické misce od *Heirona* zobrazující bakchantku se silénem. Pro Dionýsa je také typický honosný průvod, plný bájných postav, stvořeních a zvířat. V průvodu se objevují bakchantky, bésnící ženy doprovázející boha. Jako například na díle od Lovis Corinthy *Bakchantálie*, nebo *Bacchusův triumf* od Carofala, či *Rubensova Bakcha*, namalovaného v letech 1635-1640 jako neprodejně dílo (dnes v petrohradské Ermitáži). K Dionýsovu průvodu patřil i nespočet zvířat. Jednalo se převážně o kozly, býky, šelmy jako byli například lvi, tygři, panteři, kteří někdy táhli i vůz, na kterém většinou cestoval král průvodu Dionýsos. Například *triumf Bakcha a Ariadny* z roku 1602 (viz. Obrázek 9, str. 41). Jeho vůz byl ovšem někdy tažen i Kentaury. Domov Kentaurů byl kladen do Thessalie, země proslulé rychlými koňmi. Tyto divoké bytosti s horní částí těla lidskou a spodní částí koňskou, prosluly většinou výtržnostmi, kterými si proti sobě poštvávaly lidské obyvatele Řecka. Nejznámější zobrazení s Kentaury, jsou reliéfy v Athénském muzeu, zobrazující boj Kentaurů s Lapithy (viz. Obrázek 29 a 30, str. 68).

Obrázek 7: Pijící Bakchus, GUIDO RENI

Obrázek 8: Silén s vakem na víno

Pro následující členy bakchického thyasu je také typické další z dionýsovských symbolů mužský úd (fallos), jež je symbolem plodnosti. Jedná se především o Silény a Satyry, které zobrazují díla jako keramická mísa v Louvru *Dionýsův thiasos*, mramorová socha *Satyr* v muzeu v Athénách, *Opilý Silén* od Atona Van Dycka, *Dva Satyři* od Rubense (viz. Obrázek 6, str. 40) nebo *Nymfy a Satyr* od W.A. Bouguerea. Siléni a Satyrové se dají charakterizovat jako přírodní daimoni plodnosti. Taktéž je řecká mytologie popisuje jako přírodní démony, žijící v lesích a na horách. Jejich odkaz můžeme spatřit v pozdější gotice. Když v Římě a Konstantinopoli zavedl Konstantin definitivně křesťanství, stali se Dionýsos a jeho společníci předobrazy ďáblů a Zelených mužů na gotických katedrálách. Rozšířeným námětem byl jeho sňatek s Ariadnou, kterou vyvedl z podsvětí a umístil ji na hvězdné nebe. Dionýsovo spojení s Ariadnou, které můžeme spatřit již na zmíněném *triumfu Bakcha a Ariadny*, či Tizianova *Bakcha a Ariadnu* z roku 1523 (v Národní galerii v Londýně) a *Svatbu Dionýsa s Ariadnou* z 2. století n. l. v muzeu Bardo v Tunisu.

Obrázek 9: Triumf Dionýsa a Ariadny, 1602

U nás máme kromě plastik a fresek v řadě zámků a paláců několik pozoruhodných děl s Dionýsem. Je to zejména kresba G. Romana *Bakchův průvod* v Moravské galerii v Brně a *Bakchos s révou a Amorkem* od A. de Vriese ve Valdštejnské zahradě v Praze (odlitek originálu odvezeného roku 1648 Švédy). Z nástěnných maleb jsou v Praze *Opilý Bakchos a Satyr* od B. Byse z doby kolem roku 1700 v Strakovském paláci, *Bakchus s Bakchantkou na oslu* od V. V. Reinera z roku 1729 v Dienzenhoferově vile ("Portheimce") a *Bakchos se sudem* od C. Carlona asi z roku 1730 v Clam- Gallasově paláci. Ze sochařských děl je to pak *Dionýsos* od B. Schnircha z roku 1881 ve výzdobě proscénia Národního divadla a *Vůz s Dionýsem a Thálií* od Th. Friedla z let 1886-1887 ve skupině nad štítem Smetanova divadla v Praze. Je vyobrazen také na reliéfech v pražských letohrádkách Hvězda a Belveder.

Abychom si udělali podrobnou představu o pestrosti Dionýsova průvodu ocitujeme si popis průvodu, který k bohově počtě uspořádal Ptolemaios II. Filadelfos (285 - 246 př. naším letopočtem) a který použil Petr Porkert ve své práci *Římské sarkofágy* s tematikou Dionýsa.

„V čele průvodu kráčeli Silénové, oblečení do purpurových nebo červených jezdeckých plášťů, a zadržovali dav. Za nimi následovali Satyrové a bohyně vítězství se zlatými křídly, za dalšími červeně oděnými Satyry s věnci ze zlatého břečťanu šel básník Filiskos jako kněz Dionýsův s celým hereckým cechem (*Dionysú technitai*), za nimi jel vůz, na něm byla socha Dionýsova...rozlévající úlitbu ze zlaté číše, v dlouhém purpurovém chitónu, přes který měl přehozený další šafránově zbarvený chitón a purpurový, zlatem vyšíváný plášť...nad ním byl baldachýn z břečťanu a vinné révy, zdobený ovocem, byly na něm rozvěšeny věnce, stuhy, thyrsy, bubínky, čelenky, satyrské, komické a tragické masky, za vozem následovali kněží a kněžky a ti, kteří měli na starosti posvátná roucha, dále různé triasy a ženy nesoucí opálky (*liknán*). Následoval vůz, poháněný šedesáti muži, na něm byla sedící socha Nysy (*Dionýsova chůva*)...ve žlutém, zlatem vyšíváném chitónu...která se sama od sebe zdvíhala, aniž na ni někdo sáhl rukou, a když vykonala zlatou číši úlitbu mlékem, opět usedla...na dalším voze...byl upevněn vinný lis...plný hroznů, které šlapalo šedesát Satyrů a ti za doprovodu píšťaly zpívali vinařskou píseň (*melos epilénion*)...jiní chlapci nesli nádoby se sladkostmi...a zasypávali jimi všechny na stadiu. Pak (*Kallixeinos*) uvádí...pódia s bohatou a pozoruhodnou podívanou. Byla tam ložnice Semely...Dionýsův návrat z indického tažení, Dionýsos tu seděl na slonu...na jehož šiji seděl malý Satyr...Dionýsos, který se před pronásledováním Héry utekl k oltáři Rhey,...sochy

Alexandra (Velikého) a Ptolemaia (Sotéra) s věnci ze zlatého břečťanu...dále sochy představující iónská a ostatní řecká města v Asii a na ostrovech, která byla pod vládou Peršanů...a bylo tu i mnoho dalších vozů s obrazy králů a bohů. Za nimi šel sbor šesti set mužů. Mezi nimi tři sta hráčů na kitharis se zlatými kitharami a zlatými věnci...následoval průvod Dia a mnoha jiných bohů a za všemi oddíl věnovaný Alexandrovi, jehož zlatá socha se sochou Niké a Athény po boku se vezla na voze taženém živými slony.“⁶⁵

Jak na obrazech, tak na jevišti se ukázal velmi působivý příběh s Ariadnou. Osud Penthea zpracoval ve své tragédii *Bakchanti* (kolem roku 405 př.n.l.) Euripídes a na jeho působivou hru se pokoušelo napodobit mnoho básníků. Mnohokrát bylo napodobováno vyprávění *Bacchus v Toscaně* od florenstkého lékaře Francesca Rediho (1685), v němž se bůh i jeho doprovod mohutně opije toskánským vínem.

Dionýsos, jehož socha stála vždy na jevišti antického divadla, dostal se v novověku opět na jeviště. Uvedli ho tam především hudebníci. V polovině minulého století složil operu *Bakchova slavnost* A. S. Dargomyžskij, roku 1904 operu *Dionýsos* C. Debussy, roku 1909 operu *Bacchus* J. F. Massenet. K těmto dílům lze přiřadit *Bakchův průvod* z baletu *Sylvia* od L. Drlibese (1876) a lidovou zpěvohru E. F. Buriana z roku 1938 *Žebravý Bacchus*. Jeho příběh s Ariadnou inspiroval též řadu jiných skladatelů, mezi nimi C. Monteverdiho, G. F. Händela, J. Bendu, R. Strausse, naposledy B. Martinů.

Obrázek 10 :Praxitelova socha Herma s malým Dionýsem

Obrázek 11: Michelangelův Bacchus s malým Érotem

⁶⁵ PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa*, 1.vyd.Brno: Masarykova univerzita, 2007, s.17.

III. Příběh boha jako motivace

III.I. Využití příběhu v praxi

Třetí část diplomové práce je pro náš výzkum příběhu Dionýsa tou nejdůležitější, neboť využijeme dosavadních znalostí z předchozích kapitol a ověříme je v pedagogické praxi na hodině výtvarné výchovy. Zaměříme se především na postupnou motivaci ve výuce, ve které by nám mělo dopomoci postupné odkrývání Dionýsova příběhu a jeho podání žákům, jež by si zároveň měli odnést cenné informace. Všechny přípravy v kapitole jsou určeny pro výuku na druhém stupni základních škol a víceletých gymnázií. Zajímat nás budou především třídy 5.-8. ročníku základních škol, které jsem mohla ověřit v praxi. Úkolem práce je žákům ukázat cestu k hlubšímu pochopení uměleckých děl, naučit je číst ve významech a přemýšlet proč a jak dané téma umělci zobrazují. Dále se pokusíme limitovat problém týkající se hodin výtvarné výchovy, jenž drží status nedůležitého, druhořadého předmětu, který plní pouze funkci odreagovací, bez vyšších ambicí teoretické znalosti. Tato myšlenka je rodiči hojně podporována, protože již oni byli tou cestou vychováváni a opravdová znalost umění se stala známá jen pár vyvoleným, kteří projevili talent a výtvarné cestě se samostatně věnovali. My se tento mýtus pokusíme zbořit, neboť cílem výtvarné výchovy je naučit děti hledat, co říci o světě, ve kterém žijí a nabízí jim možnost, jak to vyjádřit. Již víme z předchozích kapitol, že nás umění provází od počátků věků. Motivací a hledáním myšlenek nebo potřebných vyjadřovacích prostředků je přivádí k aktivaci smyslového vnímání, estetického cítění i rozumového i citového hodnocení skutečnosti, které můžeme aplikovat na nejrůznější náměty a situace.

Důležitou úlohu dostává samotný pedagog výtvarné výchovy. Pedagogova práce má být kreativním tvořením, které se stává pro žáka důležitou součástí při rozvoji osobnosti. Snahou učitele by mělo být překračování hranic setkání s výtvarnou kulturou tak, aby žáci navazovali hlubší kontakty s uměním prostřednictvím vlastních výtvarných činností. Na co nesmíme zapomenout je, že výtvarná výchova spojuje dvě složky- vzdělávací a výchovnou, a jedna by neměla zastínit druhou. Výtvarně vzdělávací složka učí děti, jak zacházet s prvky výtvarného jazyka (s linií, barvy, tvary a poznávat jejich vlastnosti v ploše a prostoru). Seznamuje žáka se základními výtvarnými postupy, materiály, nástroji a vyjadřovacími prostředky. Výchovná složka by měla podporovat schopnost sebeuvědomování, reflexe a sebevyjádření. Využívá smyslové a prožitkové

podněty. Hlavním výchovným prostředkem je probuzení zájmu o zvolené téma. K výtvarné výchově by se tudíž mělo postupovat tak, že otázka nadání u žáků ztrácí důležitost, protože není podmínkou pro radost z poznávání, rozhodující je pouze zájem o svět a snaha o sebevyjádření. Prvotní je tedy individuální přístup, který pojímá výuku jako samostatnou tvorbu dítěte.

V následujících kapitolách si tedy podrobně rozebereme tvorbu řad a projektů, využití motivace příběhem a následné využití a ověření v praxi.

III.II. Příprava výtvarných řad

Výtvarné řady jsou základem pro projektové vyučování. Skládají se z několika na sebe navazujících kroků, následnost jednotlivých kroků má lineární charakter. Učitel společně s žáky téma rozvádějí a žakovskými pracemi dokládají poznávací proces. Výtvarná řada není tak rozsáhlá jako projekt. Výtvarné řady jsou vhodné nejen pro ZŠ, ale také pro žáky ZUŠ. Tématika výtvarných řad by měla vycházet ze zájmů žáků. Tím by pro ně měla být poutavá a zajímavá. Při přípravě výtvarné řady si musí učitel rozpracovat svoji základní myšlenku. Promyslet téma své výtvarné řady. Vytvořit si zásobu odborných informací o daném tématu své budoucí výtvarné řady. Promyslet si různá pojetí a provázanost jednotlivých výtvarných činností. Měl by se zaměřit na odkrývání emocionálních a zážitkových momentů. Vyhledat si podklady v odborné literatuře a ve světě umění. Rozvrhnout si stavbu celé výtvarné řady – návaznost jednotlivých výtvarných námětů v hodinách výtvarné výchovy. Při práci počítat s určitou časovou rezervou pro individuální vstupy žáků.⁶⁶ V současné době čím dál více učitelé využívají výtvarného námětu ve větších výtvarných celcích, kterými jsou právě výtvarné řady a výtvarné projekty. Téma se pak prolíná v celém výtvarném celku. Téma žáci společně s pedagogem rozvíjejí v jednotlivých hodinách a hlavní námět zastřešuje celý výtvarný projekt nebo výtvarnou řadu. Jednotlivé hodiny ve výtvarné řadě jsou nesené dílčími tématy, které nazýváme náměty. Náměty řeší jednotící téma z různých pohledů. Je vhodné, když učitel do zpracovávání námětů zapojí své žáky. Jejich nápady a podněty, mohou mít pro výtvarnou řadu velký význam. Zapojení žáků do přípravy výtvarné řady má pro žáky motivační funkci. Výtvarný projekt tedy chápeme obecně jako dlouhodobou, plánovanou a organizovanou činnost, která vede ke konkrétním výsledkům a která je realizací vytyčeného cíle. Projekt můžeme chápat jako promyšlený

⁶⁶ ROESELVÁ, Věra. Řady a projekty ve výtvarné výchově. Praha: Sarah, 1997. s. 242.

plán, jak organizovat činnosti seskupené kolem ústředního tématu. Projektová metoda vede žáky k samostatnosti a tvůrčí schopnosti při řešení problémů, aktivně spojuje (integruje), stmeluje školu s každodenním životem dětí. Důležitý aspekt je kladen na motivaci žáka. Prostřednictvím projektu žák tvořivým způsobem dosáhne konkrétních výsledků výtvarných či jiných činností. Projekt obsahuje dvě roviny: rovinu plánování činností (rozmyslet si, zda máte podmínky k tomu, abyste dětem zajistili vhodné materiální vybavení třídy, stanovit si, které činnosti budou děti realizovat, atd.) a rovinu vlastní realizace plánu (vlastní činnosti žáků, průběžné a závěrečné hodnocení, prezentace výsledné práce formou fotografií). Než se začne se samotnou přípravou je důležité stanovit si cíle, které nám zajistí dostatečnou motivaci a aktivaci žáků.

III.III. Motivace ve výtvarné výchově

Jako pedagogové musíme brát na vědomí, že každé dítě je jedinečné, nezaměnitelné, a má své potřeby a zájmy. Každé chování či jednání člověka je motivováno, ale každý jedinec je motivován dle vlastních zájmu.⁶⁷ Tudíž to, co baví jednoho žáka, nemusí zajímat druhého, a proto bysme měli brát zřetel na tuto rozdílnost. Jako učitelé se snažíme o to, aby dítě vyvíjelo aktivní činnost, tzn., aby se aktivně podílelo na průběhu vyučovací hodiny, reagovalo na učitelovu motivaci, která by v něm měla vzbudit zájem a aktivní účast. Při hodinách výtvarné výchovy míníme aktivní účastí jeho vlastní výtvarný projev, manuální činnost v podobě výkresu, plastiky, keramického výrobku apod. Kvalita vyvíjené činnosti závisí na naší vhodné, zajímavé a pro děti atraktivní motivaci. Z psychologie činnosti vyplývá, že motiv je uvědomovaný zdroj nebo činitel aktivace. Motivace se dělí na vnitřní a vnější. Kde vnitřní motivy jsou vnitřní hybné síly jednání a chování člověka, to co je bezprostředně příčinou a zároveň pohnutkou činnosti nebo jednání. Vnější motivace je vyvolána z venku, kde jsou podány podmínky, kteří vyvolávají motivaci. (pochvala, dobrá známka, soutěž aj.) .Motivem je tedy vše, co podnítl člověka k tělesné nebo psychické aktivitě a udržuje ho v ní, udává směr, který je podmíněný cílem činnosti. Motiv je tedy dynamizující činitel, který vede k pohotovosti začít nebo udržet chování směřující k určitému cíli. Motivace je aktivita vyvolaná motivem a končící realizací - uspokojením motivu.⁶⁸ Pro běžnou praxi ve výtvarné výchově má smysl uvažovat o třech klíčových druzích motivace, které dítě

⁶⁷ VONDROVÁ, Petra. Výtvarné techniky pro děti. 2.vyd.Praha: Portál, 2007, s. 9-13.

⁶⁸ HRABAL, V., PAVELKOVÁ, I., MAN, F. *Psychologické otázky motivace ve škole*. 2.vyd.Praha: SPN, 1989. s.25-50.

využívá- sociální motivace, výkonová motivace, poznávací motivace. Sociální motivace směřuje k získávání lásky, pocitu bezpečí a nabytí určitého vlivu v sociálním prostředí. Ve výtvarné výchově často děti pracují ve skupinkách nebo ve dvojicích. Tvoří výtvarná díla a často řeší vztahy mezi sebou. Přizpůsobují se různým názorům a prosazují svoje myšlenky, či nějakou fantazii a styl, neboli způsob ztvárnění, který je u každého dítěte naprosto odlišný a individuální. V tomto směru má výtvarná výchova jedinečnou a ničím nenahraditelnou roli. Rozvíjí několik dialogů, dramatických diskuzí, problémů, při kterých se ukazují dětské vlastnosti, emoce a charakter ještě v další podobě než třeba v běžné vyučovací hodině.⁶⁹ Výkonová motivace závisí na systému sebehodnocení, který podmiňuje jedinci aspirace a informuje, nakolik byly uspokojeny. Jejím cílem je osamostatnění osobnosti a zhodnocování nebo ochrana vlastního „já“. Motivace související s výkonem je výslednicí sil dvou potřeb: potřeba úspěšného výkonu a potřeba vyhnout se neúspěchu. V soudobé výtvarné výchově je výkonová zaměřenost žáků záměrně tlumena. Ze strany učitele k tomu přispívá zejména oslabení hodnotového srovnávání popř. využívání tzv. individuální vztahové normy. Učitelé se snaží většinou používat pouze pozitivního hodnocení (tj. přehlížejí nedostatky a vyzdvihují klady) a nepodporovat situace „výtvarné soutěže“. Východiskem pro poznávací motivaci je zvědavost nebo zkoumavost (explorace), pro všechny aktivní živočichy společná potřeba zkoumat své okolí a orientovat se v něm, tj. objevovat v něm smysl, řád, kterému je možné rozumět a zařizovat se podle něj. Z předchozích tvrzení odvodíme, že poznávací potřeby jsou uspokojovány všude tam, kde se člověk setkává s něčím novým, neurčitým, s něčím, co se jeví jako problém, jenž volá po prozkoumání a řešení. Poznávací motivace se projevuje v kladení otázek (Co? Proč? Jak?) a v hledání odpovědí, v nejširším smyslu, tzn. třeba prostřednictvím výtvarné, hudební, literární aj. tvorby. Výtvarný projev mají děti většinou rády a nebývá tedy problém, alespoň u mladších dětí, aby se do něj pouštěly s dostatečnou motivací. Zpravidla jde o motivaci tzv. krátkodobou, zaměřenou na bezprostřední uspokojení potřeby. I když tento přístup podporuje spontaneitu a expresivitu, nesmíme zapomínat jako pedagogové na to, aby děti neztratily schopnost sledovat vzdálené, cennější cíle a učit se jich dosahovat. Přeměna krátkodobého zájmu na dlouhodobý má význam nejen pro vzdělání a posléze pracovní zařazení jedince. Upevněný a trvalý zájem je důležitý pro formování zralé osobnosti jedince, pro překonání lability a pocitu životní prázdnoty.

⁶⁹ ŠOBÁŇOVÁ, P. *Kapitoly z didaktiky výtvarné výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. s. 94.

Z mé osobní zkušenosti a pedagogických praxí, se mi osvědčily motivace slovní, názorná, motivace pomocí prožitku, motivace hrou a motivace vlastním výtvarným materiálem. Motivace slovní, kam zařazujeme prózu (pohádka, příběh, pověst aj.), vlastní názor vyučujícího, poslech (hudební nahrávka, či text), motivační rozhovor, poezii aj. Motivaci využívá hodně pedagogů, protože ji považují za dostupnou a zajímavou. (např.: audio-zvukové nahrávky mytologického příběhu o Dionýsovi, jenž bysme posílili částečným rozborem a diskuzí). Motivace názorná, kde děti vidí např. tvorbu nějakého autora, nebo sloh či styl, výtvarné techniky. Tato motivace je využívána velmi často a otázkou zůstává, zda neovlivňuje přirozenou představivost dítěte při vlastní tvorbě. Proto je důležité ji využít tak, aby v co nejmenší možné míře děti ovlivnila v možnosti vyjádřit svou vlastní fantazii a při ztvárnění motivu. Tuto motivaci bysme v přípravě zařadili až do druhého bloku, proto abychom zamezili ovlivnění žákovi představivosti. V první části by žák mohl projevit vlastní představivost, kterou by poté porovnal s díly napříč historií. Motivaci názornou bysme využili formou hry při zařazování správných odpovědí a uměleckých děl, ke správnému autorovi, doprovázené diskuzí a hodnocením žáků. Ideální motivací pro zapojení dítěte aktivně do výuky je motivace na základě prožitku dítěte. Ovšem vyžaduje pečlivou přípravu a flexibilitu. Vyučujícího, který musí mnohdy improvizovat a přizpůsobovat se možné vzniklé situaci či nepředpokládanému jednání dětí. V našem případě bysme motivaci využili formou živého obrazu, kde žák sám byl součástí umění a jeho spolužáci spolutvůrci. Do této kategorie také zařazujeme např. estetický zážitek (výstava, návštěva divadla apod.), motivaci hrou (didaktickou nebo dramaticky vedenou, kdy se dítě vžívá do nějaké role, nebo příběhu či rozhovoru, zkoumání věcí a jevů, které dítě obklopují a se kterými se setkává v běžném životě) abstraktní pojmy a situace, do kterých se děti mohou dostat. Motivace vlastním výtvarným materiálem např. netradiční materiál (dřevo, keramická hlína apod.), kde děti poznávají něco pro ně doposud neznámého. Tyto druhy motivace se velice často mohou prolínat a působit na sebe navzájem, navazovat na sebe, to vše proto, abychom zvýšili sílu a účinnost motivace na děti. Často je dobré s dětmi diskutovat při výtvarné činnosti a reagovat na jejich chování a jednání. Tato motivace se většinou odvíjí od vybavení a možností školy. V naší přípravě bychom tuto motivaci využili v následném použití návrhů jako předlohy při technice linorytu.

III.VI. Příprava na praxi

Výuka je určena pro žáky 7. tříd 2. stupně základních škol a je rozdělena do dvou bloků s časovou dotací čtyř vyučovacích hodin. Vzdělávací oblast je Umění a kultura a název tématického celku je Antika, jejímž námětem je Dionýsos, bůh vína a veselí. Cílem přípravy je přiblížit žákům 2. stupně základních škol období Antiky, její mytologii, životní styl, výtvarné umění a inspirace průběhu staletími do současnosti, které si přiblížíme na postavě řeckého boha Dionýsa. Žáci budou rozvíjet sebekritické myšlení, ale zároveň vlastní představivost, kreativnost a zručnost. Žáci se naučí nové grafické techniky, doplní si znalosti dějin umění a rozvinou si všeobecný přehled. Z pomůcek budeme potřebovat přehlednou prezentaci provázející výklad, audionahrávku a psaný výtisk řecké báje, připravené pracovní listy, čtvrtku A4, obyčejnou tužku, tempery a fotoaparát.

První vyučovací blok (dvě hodiny výtvarné výchovy) by měl žáka seznámit s postavou boha Dionýsa. Vyučující žákům pustí k poslechu báji od Eduarda Petišky a rozdá vytištěnou zkrácenou formu žákům do lavice. (viz. Příloha B) Žáci se za pomoci znalosti příběhu dozví o způsobu života v době Antiky, vnímání krásy, ideálu a celkový vztah k umění. Měli by přitom být motivováni do činnosti pomocí příběhu. V první části vyučovacího bloku je vhodné využít brainstormingu na téma- „Kdo je to Dionýsos?“. Brainstorming napomáhá vyučujícímu zmapovat dosavadní znalosti žáků o probíraném tématu a zároveň funguje jako vhodná aktivace na úvod hodiny. Vyučující by se měl doptávat žáků, zda znají nějaké řecké báje, zda o bohu slyšeli již dříve, či jestli si vybaví, jak je Dionýsos zpodobňován. Následovalo by puštění báje, dle potřeby doprovázeno výkladem učitele a následnými otázkami žáků. Po krátké diskuzi nad poslechnutou bájí vyučující rozdá připravené pracovní listy (viz. Příloha C), kde si žáci upevní a doplní znalosti báje a ponoří se více do příběhu. Ve druhé části je žákům rozdána čtvrtka A4, kde mají zaznamenat to, co jim samotným z báje uvízlo v paměti nejvíce. Cílem této hodiny je utvořit dílo dle vlastní představivosti nezatížené inspirací ostatními umělci. Žáci rozvíjí svou představivost, kreativitu a kritické myšlení. S těmito návrhy se dá pracovat i v dalších hodinách a využít je jako návrhy větších projektů (např. linorytů a jiných grafických technik).

Obrázek 12: Dionýsův průvod, PETER PAUL RUBENS

Druhý blok je zaměřený na inspiraci umělci. Tato hodina žákům přiblíží díla různých uměleckých slohů, jejich rozdílnosti, představitele, způsob tvorby, změny v umění. Žáci si pomocí přiřazování obrázků k umělci přiblíží některé z významných umělců a jejich ztvárnění Dionýsa. Cílem je všimnout si rozdílů v různých obdobích ztvárnění, rozšiřovat své znalosti, rozvíjet své kritické myšlení a osvojit si vlastní názor. Vyučující by měl vést s žáky diskusi nad přiřazenými díly a všimnout si všech detailů a rozdílů. Rovněž by měl vést žáky k vlastnímu názoru, aby byli ochotni říci, co se jim líbí a nelíbí.

V první části druhého bloku dvouhodinové výuky je dle výběru učitele vybrána skupina umělců napříč historií, např. Praxitelés, Michelangelo, Rubens, Carravaggio, atd. (viz Příloha D), kde mají žáci formou hry přiřadit správné nastříhané kartičky s životopisy, uměleckým dílem a jménem umělce. Jako motivace se nabízí vyhlášená soutěž se závěrečnou odměnou (např. tzv. malá jednička). Po následné diskusi a správném přiřazení za pomoci vyučujícího, mají žáci za úkol se rozdělit do skupinek po 4 lidech. Ve skupinách vyučující rozdělí role (vizážista, kostymér, model a režisér) a přiřadí dílo umělce z předchozí aktivity. Žáci mají za úkol upravit žák-modela tak, aby napodoboval Dionýsa na umělcově díle. Předpokládá se připravenost vyučujícího, který obstará látky, nádoby a kulisy potřebné k napodobení díla. Dle rozřazených rolí tak žáci společně tvoří živý obraz dle inspirace přiřazeného umělce, jehož práce si v závěru hodiny vyučující zaznamená fotoaparátem. Výsledná fotka je cílem této hodiny. Na závěr hodiny funguje celková reflexe a samostatné hodnocení žáků navzájem. S výslednou fotografií se dá i nadále pracovat v dalších hodinách (např. projekce, koláž s kombinací kopii originálního díla, výstava, apod.).

Obrázek 13 a 14: Inspirace dle Carravaggiova Bakcha

Název tematického celku: Antika

Námět vyučovací jednotky: Dionýsos, bůh vína a veselí

Vzdělávací oblast: Umění a kultura

Organizační formy: frontální, individuální, skupinové

Rozvíjené klíčové kompetence: sociální, personální, pracovní, k učení

Metody: dialogické, monologické, názorně-demonstrační

Pomůcky: přehledná prezentace, názorné fotografie, pracovní listy, projektor, sešity, učebnice, čtvrtka A4, tužka, tempery (pastelky), pracovní listy, fotoaparát

Harmonogram:

Blok A: Postava Dionýsos:

1. část- Poslech báje o Dionýsovi + pracovní list A (Viz. Příloha C)
2. část- Samostatná práce (vlastní zobrazení Dionýsa)

Blok B: Inspirace umělci:

1. část – Přiřazování obrázků (Viz. Příloha D)
2. část – Fotografie dle inspirace umělci

Cíle vzdělávací: žáci se učí nové grafické techniky a doplňují si znalosti dějin umění, rozvíjí všeobecný přehled.

Výchovné: žáci rozvíjí svou představivost a zručnost, práce na větších projektech, rozvoj kritického myšlení a sebereflexe.

III.V. Ověření v praxi

Ověření dosavadních materiálů v praxi neprobíhalo na klasické vyučovací hodině výtvarné hodiny na základní škole, ale formou zábavného výtvarného semináře na Dni otevřených dveří v kulturním studiu STROP v Hradci Králové, které se konaly na dětský den 1.6. 2016. Program byl rozdělen do dvou bloků po jedné hodině, které odpovídaly první části prvního bloku přípravy. Ten nás seznamoval s postavou boha Dionýsa a součástí byl pracovní list, který nalezneme v příloze C (str 74). Účastníci semináře byli rozděleni na skupiny, obsahující žáky navštěvující 5.-6. třídu základních škol a žáky navštěvující 7.-8. třídu základních škol. V tomto rozdělení žáků spatřuji velikou výhodu pro ověření praxe, neboť jsme získali z vysokého věkového rozptylu žáků cenné informace, které můžeme navzájem porovnávat.

První skupina, která zahájila seminář, byla skupina starších žáků ve věku 13-14 let (7.-8. třída) po 8 členech. V úvodu hodiny následovalo krátké přivítání a stručné informace týkající se průběhu semináře, jeho cílů a požadavků. Pokračovalo se aktivační motivací pomocí brainstormingu. Žáci měli asociační metodou popsat jednou větou, kdo to byl bůh Dionýsos. Někteří o bohu nikdy neslyšeli a převážná většina žáků věděla, že se jedná o řeckého boha. Větší souvislosti s ním spojené, již však popsat nedokázala. Tímto jsem si získala jejich pozornost, neboť se chtěli dozvědět, o kterého boha se vlastně jedná.

Fotografie 1: Čtení báje s první skupinou 7. a 8. tříd

Následovala stručná 5 minutová diskuze o zařazení boha, kterou jsme navázali na mytologický příběh. Nepřítomnost projekce a audio přehrávače jsme vyřešili rozdělením zkrácené tištěné verze báje (viz. Příloha B, str.69), kterou jsme si společně přečetli, rozebrali a doplnili výkladem. První problém, který nastal, byl v absolutní nevědomosti žáků týkající se řeckých bájí. Žáci neznali, žádné řecké báje, jejich odkazy a ani známé postavy. Bájné postavy se jim významem i podobou pletly navzájem a diskuze se tímto protáhla o 20 minut. Z následné diskuze jsem si však odnesla cenné informace, které jsem uplatnila hned na následující skupině. V diskuzi jsem žáky navedla na nejznámější postavy, jako je Hercules či Perseus, bůh Zeus, Afrodita a Héra, které však znají pouze z filmových verzí. Proto jsme si stručně vysvětlili polobohy a bohy Olympu a jejich odkazy budoucnosti, které stále využíváme například i v pojmenování vesmírných planet (to mě překvapilo nejvíce, že žáci názvy, již mají spojené s vesmírnými tělesy, ale jejich původ už ne) či souhvězdí, ve vědě (oidipovský komplex, elektřin komplex), nebo ve slovních obratech (Achillova pata aj.). Někteří žáci si začali na báje rozpomínat a sami byli překvapeni, kolik informací z bájí využívají, ale již nepřemýšlí o spojení s původním významem. Z této diskuze jsem měla trochu sklíčený pocit, neboť jsem netušila o tak dalekosáhlé nevědomosti a informací na předání bylo na tak krátký čas mnoho. Na druhou stranu jsem poté zjistila, že pouhá diskuze splnila účel semináře, neboť úkolem bylo žáky naučit číst v souvislostech a přiblížit jim velikou dobu antiky, která nás v mnohém ovlivnila a ovlivňuje dodnes.

Fotografie 2 a 3: Vyplňování pracovních listů

Poté jsme se na krátký čas mohli vrátit zpět k Dionýsovi, kde jsme si rozdali pracovní listy a společně jsme vypracovali otázku po otázce. První část pracovního listu na vyplňování faktických údajů z báje probíhaly zcela bez potíží a žáci odpovědi převážně věděli. Problém opět nastal u rozeznání bájí a následně při otevřených otázkách typu- vyjádření vlastního názoru o celé báji, vypsání lidských neřestí, či bájných postav. Po formální stránce pracovního listu jsem musela u žáků hlídat, aby si pozorně přečetli zadání, neboť se stávalo, že nedočítali celou větu a zadání tak chápali v jiném významu. Pracovní list jsme stihli vypracovat v čase, ale již nám nezbylo se Dionýsem zabývat z výtvarného hlediska. Z diskuzí se však dalo všimnout, že je téma bohů a polobohů zajímavá a až na pár výjimek se všichni účastníci aktivně zapojovali a zajímali se o téma. Nejvíce je zaujalo spojení dnešních významů s antickou minulostí, jako například Dionýsie, ze kterých mohly vzniknout svátky jako Vánoce, Velikonoce a Den dušiček.

Druhý seminář probíhal s účastníky ve věku 10 až 12 let (5.-6. třídy) v malém počtu 6-ti žáků. Po úvodním přivítání jsme opět začali s brainstormingem, ale zaměřeném na řecké báje, po kterém následovala 10 minutová diskuze. V diskuzi jsme přiblížili řecké báje a nastínili si období antiky. V této skupině se ukázalo, že děti mají dostatečné znalosti řeckých bájí, které jsme si museli pouze upřesnit a zformulovat. Dokonce se účastnili dva žáci, kteří o báje projevovali větší zájem a diskuze tím plyně navázala na téma o Dionýsovi. O postavě Dionýsa věděli jen velmi okrajově a spíš dokázali popsat, jak dotyčný bůh vypadá, než k čemu byl určený. Tato nevědomost je opět motivovala a mohli jsme pokračovat ve čtení báje, kterou jsem zadala, aby si ji přečetli každý samostatně a pokusili se vyplnit první část pracovního listu. Žáci četli pomaleji, než předchozí skupina, a proto dostali na vypracování 10 minut.

Fotografie 4: Vypracování pracovních listů s druhou skupinou

Po deseti minutách jsme společně prošli správné odpovědi a ucelili jsme si obrázek o postavě boha. Improvizací jsem se žáky doptávala, co si po přečtení myslí o postavě boha, jak na ně dotyčný bůh působí a co měl člověku ukázat. Odpovědi žáků mě velmi potěšily, neboť všichni vystihli podstatu boha, a dokonce dokázali popsat neřesti, na které báje odkazuje. Žáci se nebáli projevit vlastní názor a aktivně se do diskuze zapojovali. Společně jsme pak přešli k druhému úkolu, kde jsme si představili zobrazené báje a určili si, ve které části se nacházejí. Ve třetí části si žáci nadšeně vybarvili postavu Dionýsa a zvýraznili jeho atributy. Co mě velmi potěšilo, byla otázka žáků, proč je Dionýsos na obrázku zobrazený jako mladík, když oni ho znají jako obézního starce. Pro nedostatek času jsem jim krátce vysvětlila, že bůh byl podle různých částí báje zobrazován třemi způsoby, na což by v budoucí praxi správně navazovala hodina z druhého bloku přípravy, kde by si podle ukázek známých umělců žáci utvořili představu o různých zobrazeních boha.

Otevřené otázky na konci pracovního listu jsme již nestihly, ale většinu z nich jsme probrali v diskuzích. Závěr hodiny jsme uzavřeli vlastním hodnocením žáků o tom, jak se jim téma líbilo, či co jim přišlo zajímavé a zda si odnesli nové poznatky. Odpovědi žáků byly velmi kladné a jejich hodnocení završilo a ucelilo probrané téma.

Fotografie 5, 6 a 7: Práce na pracovních listech ve studiu STROP

III.VI. Vyhodnocení praxe

Vykonaná praxe mi přinesla řadu cenných informací týkajících se struktury výkladu přes práci s textem, motivací a vylepšením pracovního listu. Hodiny se mi i s nedostatky, jako byla časová dotace a nedostatek technického vybavení, povedly dle přípravy. Na úvod hodiny se mi velmi osvědčilo použití asociační metody brainstormingu, která mi umožnila zmapovat znalostní úroveň a následné upravení průběhu hodiny. Důležitým poznatkem bylo zjištění, že na úvod je vhodné se žáků zeptat, co vědí o řeckých bájích, popřípadě které z bájí znají. Řecké báje žáky dobře naladily na probírané téma a navodily atmosféru antické doby, což je správným způsobem aktivovalo do práce. Řecké báje, které jsou převážně pro mladší žáky velmi tajemné a zajímavé, vyvolávají dostatečný zájem o probírané téma. Nesetkala jsem se s větší pasivitou a všichni žáci se v určité části semináře aktivně podíleli na jeho průběhu. Neustálé střídání metod, jako střídání výkladu s diskuzí, společné práce se samostatnou, nebo čtení textu, či vypracovávání pracovních listů, mi zajistilo neustálou pozornost a motivaci žáků.

Nedostatek spatřuji ve výkladu, který byl na uvedení do tématu nutný, ale který bych vyřešila v budoucí praxi pomocí pestré prezentace a názorných obrázků, které zde nebylo možné využít. Čtení báje se ukázalo jako přínosné, neboť žáky učilo vyhledávat v textu. Audio nahrávku bych využila jako kulisu při samostatné práci na kresbách o Dionýsovi nebo bych je nepoužila vůbec. Vyzkoušení pracovních listů v praxi mě upozornilo na pár nedostatků, které se týkaly použití vícero otevřených otázek a dlouhého zadání. V pracovním listu se osvědčily otázky jasné a výstižné. Dále bych zanechala rozdělení pracovního listu na tři části, které bych pouze rozšířila a lépe uspořádala. První část by se zabývala samotným Dionýsem, druhá část porovnání řeckých bájí s Dionýsem a třetí část by zabývala zobrazením Dionýsa. Čtvrtá část by sloužila jako závěrečné hodnocení pomocí 2 až 3 otevřených stručných otázek. Poté by následovala diskuze, která by ucelila a zpřesnila probírané téma a hodnocení žáků. Tímto by se uzavřela teoretická část a mohlo by se pokračovat výtvarnou činností.

První skupina starších žáků ve věku 13 až 14 let podle zájmu preferovala údaje týkající se současnosti (Olympijských her, svátků, vědních termínů a pojmů), naopak žáci druhé skupiny ve věku od 10 do 12 let, se více zajímali o samotné báje, příběhy a postavy v nich obsažené. V budoucí praxi by se tedy více vyplatilo, udělat verzi pracovního listu, která by byla zaměřena na odkazy budoucnosti, sloužící pro starší ročníky a verzi zaměřenou na příběhy pro mladší ročníky. Překvapení však bylo v rozdílné

znalosti řeckých bájí obou skupin. Starší žáci nevěděli o tématu téměř nic a mladší žáci projeví dostatečné znalosti, na kterých šlo téma hodiny dobře aplikovat. Mohlo to být způsobeno i mým úvodem, kdy jsem starším žákům řecké báje nepřiblížila, a tudíž nevěděli přesně kam Dionýsa zařadit. U mladších žáků jsem po první zkušenosti začala úvodem o řeckých bájích, kde poté bylo znát, že přibližně vědí, o jaké dějiny se jedná. Tímto úvodem se mi oproti první skupině zjednodušila práce na výkladu a hodina mi plynule tématicky navazovala. To se odrazilo i na závěru hodiny, kde jsme s první skupinou stihli pouze vypracovat pracovní list, bez hodnotějšího ukončení hodiny. Naopak druhá skupina byla přínosná závěrečným hodnocením žáků o průběhu hodiny, které bylo převážně velmi kladné. Jediný problém tedy, který se při praxi objevil, je velmi nízká znalost bájí, kde se žákům míchájí báje či postavy navzájem (např.: Hercules a Achilles). Tato neznalost ovšem zajistila motivaci během hodiny, která vedla k odkrývání antické kultury a jejím odkazům současné generaci. O těchto souvislostech žáci aktivně diskutovali a sami byli překvapeni výsledky, ke kterým se během rozhovoru dopracovali a jak široce je tyto informace v běžném životě zasahují.

Druhá hodina byla zajímavá i z hlediska závěrečného vyústění hodiny, týkajícího se zobrazení boha Dionýsa, který by následně navazoval na další hodinu výtvarné výchovy, kde by žáci začali samostatně tvořit. Ideálním pokračováním této úvodní hodiny by byl vlastní návrh podoby Dionýsa, který by se dal využít do projektové výuky. Například ke složitějším grafickým technikám, jako je linoryt. Dle použité přípravy by se navázalo na zobrazení Dionýsa, jako inspirace pro výtvarné umělce, kde by žáci porovnávali styly a vlivy zobrazení boha, či si vytvořili vlastní dílo zapomocí fotografie dle inspirace známým umělcem.

Celkově hodnotím praxi, jako velmi zdařilou. Praxe odkryla řadu nedostatků a prostorů k zdokonalování. Vyzkoušené téma příběhu podle očekávání zafungovalo a má cenu se s ním dále zabývat a zdokonalovat. Hodina z hlediska motivace a vyučujících metod zcela fungovala a žáci nabyli dojmu, že si odnáší řadu cenných informací, příjemných zážitků a zkušeností.

III.VII. Všudypřítomný Dionýsos.

Cílem této kapitoly je shrnout si významné umělecké údaje, týkající se boha Dionýsa z předešlých kapitol. Toto shrnutí nám bude sloužit jako soubor námětu, které lze využít jako inspirace do výtvarné výchovy. Vezmeme od začátku, příklady a motivy

tohoto boha, které inspirovaly několik stovek budoucích generací umělců až do dnešních dnů. Z předešlých kapitol víme, že antické dědictví silně působilo, jak svým obsahem myšlenkovým, tak i uměleckým. Proto je důležité neopomenout filosofické a náboženské smýšlení dané doby, abychom plně porozuměli uměleckému ztvárnění. Z nejnámějších námětů Dionýsa je samostatné zobrazení boha. Byl zobrazován třemi způsoby jako dítě (Zagreos, usmrcený Titány), mladík (Bakchus, narozen z Diova boku) a stařec (Lysios). Výjevy boha znázorňují ztělesnění smyslných ideálů a vnímání přírody, které je úzce spojeno s náboženskou a filosofickou zkušeností dané doby. Díky oblíbenosti mytologie a významu boha samotného můžeme sledovat vývoj zobrazování a ovlivňování zobrazení v různých uměleckých slohů napříč historií. V řecké éře se nám zobrazení dochovalo převážně v sochařství a malířství (vázy). Kdy zobrazované výjevy plnily zcela náboženskou funkci a inspirací pro ně byli mytologické příběhy. Zde byl počátek boha, ale neplnil ještě zcela významnou roli. Byl to řadový bůh z mytologie, syn Dia, patřící do panteonu olympijských bohů. (viz. Příloha B). Tato představa je patrná na již zmíněné soše Práxitele *Hermes s malým Dionýsem* z doby kolem roku 340 př. n. l. (dnes v Olympijském muzeu) nebo vázové malbě *Exekiuv Dionýsos na lodi* z doby kolem roku 530 př. n. l. (v Antikvariátu v Mnichově). V tomto letopočtu proběhlo zrození filosofie a mýtický obraz boha se dostal do děl řad filosofů, jako byl Pythágoras, Platon, Plotínus, atd., které napomohli mystickému a tajemnému obrazu boha (objevují se myšlenky nesmrtnosti duše a dědiční hřích, který se promítá i do křesťanství). Jeho význam tudíž stoupá v období helénismu a římské éře se nám tak zachovala podoba boha a výjevy z jeho života na sarkofázích bohatých občanů. Jako klasický příklad nám může posloužit sarkofág z roku 120 – 125 n. l., který si nechal vyhotovit C. Bellicus Natalis Tebanianus, zobrazující trojitě girlandy z klasických plodin spjatých s Dionýsem (granátové jablko, vinná réva, piniové šišky) Silény, Satyry a Ariadnou. Výjevy však již plní symbolickou funkci, kde se zesnulý ztotožňuje s bezstarostným životem mladého Bakcha, plného oslav, vína, žen, extází a tajných rituálů. Tyto tajné spolky a rituály, odváděli lidi od starostí běžného nejistého života. Proto v římské době tento bůh vystoupal na výsluní, a na jeho počest se konala řada slavností, které v určité míře přetrvávají do dnešních dnů (dušičky, Velké a Malé Dionýsie- období Vánoc a Velikonoc). Příklad takového rituálu se nám dochoval na jednom z nejvýznamnějších nálezů, kterému jsme věnovali jednu celou kapitolu, Vile mystérií v Pompejích. Z římské doby se dochovala i řada mozaik s vyobrazením boha. Ta nejpozoruhodnější je *Svatba Dionýsa s Ariadnou* z 2. století n. l. v muzeu Bardo v Tunisu. V sochařství tvořili

Římané především kopie skvostných děl Řeků, jako je *neapolský Dionýsos s Erótem*. Sarkofágy nám podávají svědectví o síle Dionýsova kultu i v dobách křesťanství, ale jeho atributy, jako vinná réva, břečťan, piniová šiška, se pozvolna přetvářejí a prolínají na prvních vyobrazeních svatých výjevů církve. Jak to vidíme na sarkofágů raných křesťanů, kde se objevuje mužská postava spočívající pod listovou stříškou a stírá se hranice toho, zda zobrazuje Dionýsa nebo proroka Jonáše. Do 12. – 16. stol. gotického uměleckého slohu, můžeme stále spatřovat symboly spojené s Dionýsem v podobě zelených mužíků na gotických katedrálách, jejíž původní symbolika a význam byla nejspíše již zapomenuta. Návrat boha přišel v době největšího uměleckého rozkvětu, v období renesance a baroka. Renesanční umění jej představuje jako triumf života a objevení individua v lidském subjektu. Pro zástupy umělců byl Dionýsos významnou inspirací a jeho výjevy můžeme spatřit v sochařství na díle Michelangelova *Bakcha s malým Erótem* z let 1497-1501 (dnes v Národním muzeu ve Florencii). Barokní malířství z něj učinilo symbol radosti ze života, ztělesnění smyslného vnímání lidské přirozenosti a současně pomíjivosti všeho živého, ale i lásku jako symbol božského i lidského zároveň. Toto pojetí nejčastěji vidíme v malířství na příklad *Rubensova Bakcha*, namalovaného v letech 1635-1640 (dnes v petrohradské Ermitáži. V umění renesance a baroka, reprezentuje Dionýsos vítězství života a slouží jako zástupce panovnické kultury a dvorních slavností: nejen opojné požívání vína, ale také triumfální průvody se vzrušenými satyry a tančícími mainádami, které Dionýsos a jeho nevěsta Ariadne vedou, patří ke kánonu dionýských vyobrazení. Nadšení umělců pro vášnivý svět boha vína se v umění zrcadlí až do 20. století., kdy se jím inspirovali největší umělečtí mistři světa, jako byl D. Poggini, Michelangelo, Peter Paul Rubens, Tizian, Caravaggio, Anthonis van Dyck, Annibale Carracci, B.Thorvaldsen, N. Poussin, Diego Velasquez, Lovis Corinth, Franz von Stuck nebo Max Beckmann.

Kromě obrazu boha jsou významnou inspirací samotné náměty spojené se zobrazením Dionýsa. Například mytologický příběh od Zagreovi a jeho vražda Titány, jež Zeus za trest zabil bleskem a z jejich prachu Prométheus stvořil člověka. Tudiž následuje myšlenka toho božského v nás (kus Dionýsa, co snědli Titáni) a špatného titánského prvku v nás, jenž si neseme formou prvotního hříchu (vražda Dionýsa), se může stát významným a přínosným námětem a následnou motivací pro žáky v hodině výtvarné výchovy, neboť tuto ideu můžeme spatřit i v náboženství východních civilizací (Brahma v nás).

Další námět se týká Dionýsovského a Apollonského aspektu v životě člověka.

Je to estetická koncepce dvou typů kultury a dvojího pojetí bytí: apollinský princip ztělesňuje světlý, rozumový, intelektuálně nazíraný prvek, dionýský naproti tomu živel temný, orgiastický, extatický, chaotický a iracionální. Náznaky této duality inspirují v období romantismu například F. Schillera, F. Schlegela i F. W. J. Schellinga. Nejvýznamněji ji rozvinul F. Nietzsche kde kulturní ideál spatřoval v dosažení rovnováhy obou principů. Roku 2013 inspiroval tento námět soudobou umělkyní Annu Huláčovou, která vytvořila kombinovanou technikou (dřevo, stuha) 30 cm vysoké hlavy ze série Černé světlo „*Apollon a Dionýsos*“. Přínosným námětem, jenž je odkazem boha Dionýsa, je i téma nesmrtelnosti duše, jenž rozvíjí Platon ve své filosofii. Neboť Platon je jeden ze základních filosofů, jenž se žáci vyučují na základní škole a jehož myšlenky ovlivňují západní civilizaci až do dnešních dnů. S touto myšlenkou souvisí i tvorba již zmíněných sarkofágů, které měly zajistit co nejlepší zachování těla, aby se duše co nejlépe dostala do nového života a jenž byly pomalovány výjevy s Dionýsova života, aby si tak nebožtík zajistil bezstarostný život v novém těle. Téma nesmrtelnosti duše jsou stále aktuální a pro žáky na druhém stupni ZŠ velmi zajímavé, nehledě na to, že je myšlenka propojena z řadou různých novodobých filosofických směrů dotýkající se naší civilizace. (jako New Age, skládající se z několika myšlenkových proudů).

Opustíme-li filosofické náročné náměty, vyskytuje se jako další vhodná inspirace do výtvarné výchovy, náměty divadelních her. Právě díky vzniku divadla ve starém Řecku se nám zanechala díla, v nichž řečtí autoři, zanechali příběhy, do kterých začlenili bytostné otázky lidské existence, které jsou stále aktuální. Například osud Penthea zpracoval ve své tragédii *Bakchanti* (kolem roku 405 př.n.l.) Euripidés a inspirovala se řada spisovatelů počínaje je slavným W. Shakespearem. Námět divadla, divadelních masek, a s nimi spojenými žánry jako jsou drama, tragédie, komedie, nebo satyra, která má svůj vznik v Dionýských slavnostech, jsou opět bohatou inspirací do výtvarné výchovy. S divadlem a slavnostmi souvisí výroba kostýmů, kdy herci během slavností se převlíkali za průvod boha Dionýsa (satyry, silény, meneády, kentaury..). Dále recitace básní a zpěv (kozlí zpěv= satyra). V hudbě je toto téma stále hojně využívané, například polovině minulého století složil operu *Bakchova slavnost* A. S. Dargomyžskij, roku 1904 operu *Dionýsos* C. Debussy, roku 1909 operu *Bakchus* J. F. Massenet. I dnes můžeme najít básnická díla a to většinou spojené s vinařstvím a chvalořečné božského nápoje vína, jenž má opět původ z dob Dionýsa. Již v 6. stol. n. l. řecký lyrik Anakreónt, tvořil lehkovážnou poezii oslavující víno, ženy vtip a hravost (radost ze života), podle něj se nazývá tzv. „anakreontská poezie“ a její vliv sahá až do

období rokoka. Můžeme se správně domnívat, že Dionýsovský kult mu byl při tvoření silnou inspirací a to i pro řadu našich klasiků (Neruda, Hrubín, Seifert, Halas, Gellner), jenž ve svých básních využili vinné révy jako úctyhodné múzy. Přes víno se dostáváme k Dionýsovým atributům (břečťan, vinná réva, piniová šiška, atd.), jež jsou jeho znaky, které dokládají spojení s vegetací, znovuzrození přírody. Za zmínku stojí jako námět Dionýsova symbolika. Představili jsme si ho jako boha vegetace, posmrtného života, přírody, veselí a radosti ze života. Jako bůh měl kouzelnou moc- např. Proměnit vodu ve víno, námořníky proměnit v delfíny, atd. Podobal se bohům jiných kultur, jako je egyptský bůh vegetace Usir, u něhož nalzáme podobné symboliky a významy. Vidíme, že rozsah inspirace a různorodost tématu na námět Dionýsos je neomezený a každý výjev, myšlenka a symbolika, se dá zábavně pojmout a využít do výtvarné výuky, jenž si zajistíme motivaci žáků. Z těchto pár stran diplomové práce nám může vzniknout nespočet zajímavých projektů a výtvarných hodin, z kterých si žáci odnesou cenné informace.

Obrázek 15: *Bakchus od Nicolase Poussina*

Závěr

Dionýsos dodnes fascinuje více než leckterý antický bůh. Z výzkumu, který jsme v této diplomové práci učinili, již můžeme říci, že si Dionýsos zaslouží pozornost, která se mu dostala během staletí a stále dostává. Jako řecký bůh vína, radosti a plodnosti podnítl vznik rozsáhlého světa obrazů, který snad ani nemůže být rozmanitější a více strhující. Světa lákajícího překračováním daných hranic až k děsivým a divokým pudům, vzbuzující nadšení umělců. Jeho tvář, jeho původ, jeho tajemný náboženský kult, fascinují od starověku do současnosti. Uctívání dionýského kultu je symbolem touhy po životě, úniku před žitým světem, k blaženosti a extázi. Díky svému pozemskému i božskému původu byl Dionýsos lidem vždy bližší a přístupnější než ostatní božstva. Obrazy boha, které jsou v tomto díle zkoumány, jsou cennou inspirací a přínosem do výtvarné výchovy. Mohou budoucím pedagogům poskytnout vzácné materiály a rady v práci a ve výuce. Zjistili jsme o postavě boha, strhující zajímavosti od mytologického příběhu, po mystické rituály plné extáze, jež budou sloužit jako plnohodnotná motivace jak pro žáky, tak pro učitele. Na přípravě a jejím ověření v praxi jsme získali řadu cenných informací, jak s tímto tématem pracovat a jak ho dále inovovat. Zjistili jsme, že využití příběhu do výuky je z hlediska motivace nejvhodnější použitá metoda a Dionýsos nám příběhů poskytl hned několik. Z celé diplomové práce máme dostatek námětů týkajících se Dionýsa, které můžeme aplikovat na nejrůznější výtvarné techniky (frotáž, koláž, monotyp aj.) Cílem hodin by se měla stát různorodá práce s materiály, osvojení si znalosti dobových stylů a přiblížení si období antického světa, rozvíjení kreativity a vlastní představivosti zábavnou formou. Vyvrcholením výtvarně-didaktického projektu se může stát společná výstava pro rodiče, kde sami uvidí práce svých dětí a žáci budou mít první zkušenosti s výtvarnou činností završenou výstavou. Práce se často stávají výzdobou školních prostor, nebo se mohou stát součástí prvního portfolia studenta, které by se stalo inspirací pro další výtvarnou činnost. Příběhy, které jen čekají na umělecké ztvárnění, jsou všude kolem nás a naším úkolem je srozumitelně předat mladým umělcům.

Seznam literatury

ASHWORTH, Leon. *Bohové a bohyně starověkých civilizací.* 1.vyd. Praha: Euromedia Group, 2004, 128 s. ISBN: 80-242-1201-3.

HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění,* 1.vyd. Praha: Paseka, 2008, 520 s. ISBN: 978-80-7185-902-4.

GIEBELOVÁ, Marion. *Tajemství Antických kultů,* 1.vyd. Liberec: Dialog, 2009, 179 s. ISBN: 978-80-7424-012-6.

PIJOAN, José. *Dějiny umění/ 2.,* 1.vyd. Praha: Odeon, 1977, 320 s. ISBN: 09-301-521-77.

FERNAU, Joachim. *Od Olympu k Akropoli: Jak se žilo ve starém Řecku.* 1.vyd. Praha: BRÁNA, 2000, 192 s. ISBN: 80-7243-088-2.

FINK, Gerhard. *Encyklopedie Antické mytologie.* 1.vyd. Olomouc: VOTOBIA, 1996, 367 s. ISBN: 80-85885-99-9.

LEVI, Peter. *Svět Starého Řecka. Kulturní atlas.* 1.vyd. Praha: Knižní klub, 1995, 240 s. ISBN: 80-7176-214-8.

ESTIN, Colette, LAPORTE, Helene. *Kniha o mytologii Starého Řecka a Říma.* 1.vyd. Praha: Albatros, 1994, 261 s. ISBN: 80-00-00171-3.

GAHLIN, Lucia. *Egypt: bohové, mýty a náboženství.* 1.vyd. Praha: Lorenz Books, 2001, 256 s. ISBN: 80-7234-186-3.

DOSTÁLOVÁ, Růžena, HOŠEK, Radislav. *Antická mysteria.* 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1997, 365 s. ISBN: 80-7021-217-9.

PUHVEL, Jaan. *Srovnávací mytologie.* 1.vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1987, 395 s. ISBN: 80-7106-177-8.

HOMÉR. *Ílias.* 1.vyd. Praha: Odeon, 1980, 512 s. ISBN: 01-083-80.

ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení I.* 1.vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008, 520 s. ISBN: 80-7298-288-2.

ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení II.* 1.vyd. Praha: OIKOYMENH, 2014, 540 s. ISBN: 80-7298-289-9.

SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie Antiky.* 1.vyd. Praha: Academia, 1974, 741 s. ISBN: 81-665-80.

STRONG, Donald. *Antické umění.* 1.vyd. Praha: Artia, 1970, 187 s.

ZÁMAROVSKÝ, Vojtěch. *Řecký zázrak.* 1.vyd. Praha: Knižní klub, 2000, 528 s. ISBN: 80-242-0403-7.

VONDROVÁ, Petra. *Výtvarné techniky pro děti.* 2.vyd. Praha: Portál, 2007, 156 s. ISBN: 978-80-7367-329-1.

HRABAL, V., PAVELKOVÁ, I, MAN, F. *Psychologické otázky motivace ve škole.* 2.vyd. Praha: SPN, 1989, 233 s. ISBN: 80-04-23487.

ŠOBÁŇOVÁ, P. *Kapitoly z didaktiky výtvarné výchovy.* 1.vyd. Olomouc: UP, 2006, 94 s. ISBN: 80-244-1469-4.

ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově.* 1.vyd. Praha: Sarah, 1996, 242 s. ISBN: 80-902267-4.

ROESELOVÁ, Věra. *Řady a projekty ve výtvarné výchově.* 1.vyd. Praha: Sarah, 1997, 240 s. ISBN: 80-902267-4.

PORKERT, Petr. *Římské sarkofágy s tematikou boha Dionýsa.* Brno: Masarykova univerzita, 2007. 61 s. Diplomová práce.

Přílohy

Příloha A - fotodokumentace

Příloha B - Dionýsos v mytologii

Příloha C - pracovní list A

Příloha D - pracovní list B

Příloha A: Fotodokumentace

Obrázek 16 a 17: Ukázka řecké keramiky- Miska od Heirona a Dionýsův thiasos, Louvre.

Obrázek 18: Bakchusův trumf, CAROFALO

Obrázek 19: Bakchantálie, LOVIS CORINTH

Obrázek 20: *Opilý Silén*, A. Van Dyck Obrázek 21: *Bakchus od Lasarase* Obrázek 22: *Dospívající Bakchus*, Caravaggio

Obrázek 23: *Bakchus a Ariadna*, C.B. Van Everdingen Obrázek 24: *Dionýsos* od Jacques Wagreze

Obrázek 25: *Inspirovaný umělec* Max Beckmann Obrázek 26: *Nymfy a Satyr*, W.A. Bouguereau

Obrázek 27 a 28: Satyři, muzeum v Athénách

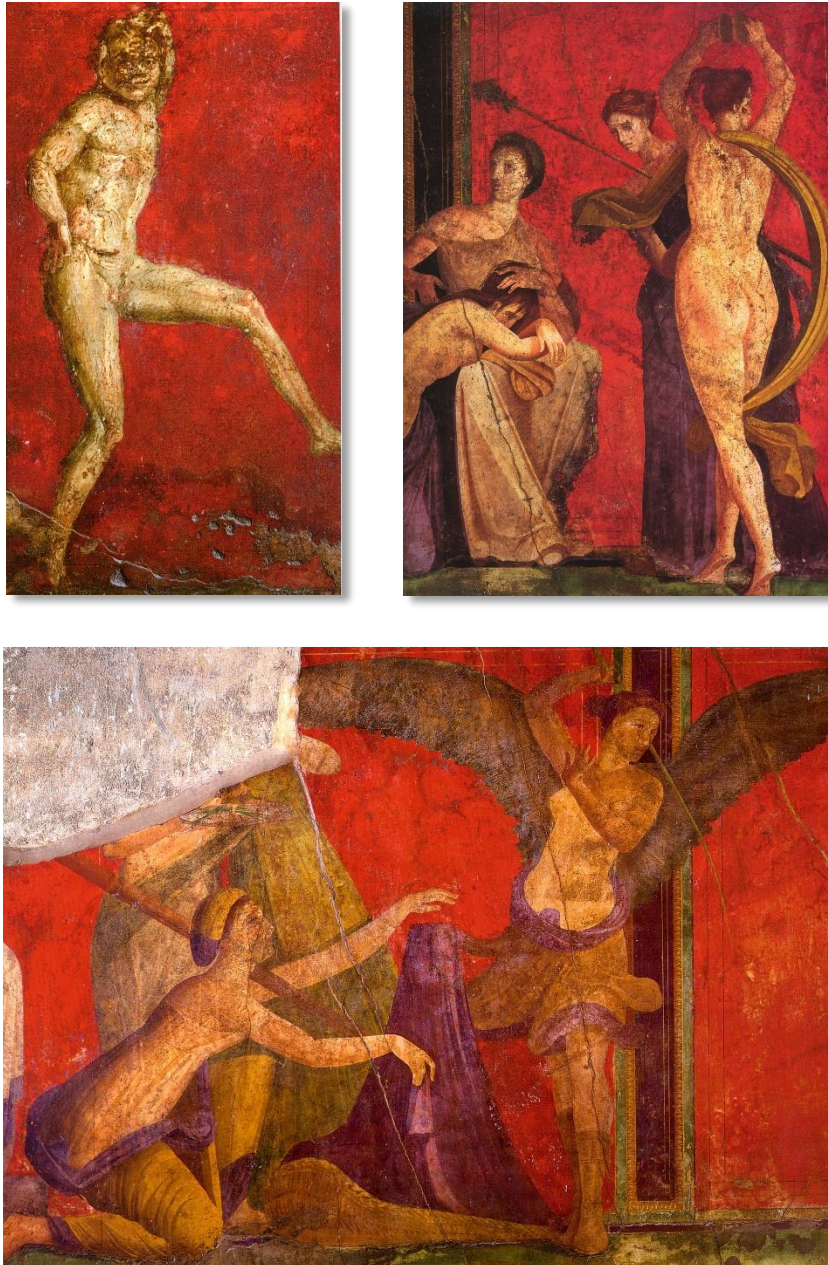
Obrázek 29 a 30: Reliéf boj kentaurů s Lapithy, Muzeum v Athénách

Obrázek 31 a 32: Výjevy spojené s Dionýsem od Franze von Stucka

Obrázek 33- 35: ukázka zelených mužiků na gotických katedrálách

Obrázek 36-38: Villa misteri v Pompejích

Příloha B: Dionýsos v mytologii

SEMELU, jednu z krásných, ale nešťastných Kadmových dcer, si oblíbil sám Zeus. Kdykoli se mu po ní zastesklo, vzal na sebe podobu smrtelného člověka a zamířil k Thébám, kde měla Semelé domov. Když si už získal její důvěru, svěřil se jí, že je nejvyšší bůh, pán Olympu a lidských osudů.

Zatím se o jeho nové lásce dověděla Héra, jeho vznešená choť, a vzplála prudkým hněvem. Zatoužila po pomstě. Co by jí prospělo hašteřit se se svým manželem? Ty hádky nikdy nikam nevedly. A proto se královna bohů rozhodla, že milenku svého manžela zničí. Povstala z trůnu a snesla se z nebe na zem. Obklopila se hustou mlhou, aby ji nikdo nespatriil, a aby mohla provést svůj úmysl, proměnila se v stařenu. Měla vrásčitou tvář, trásly se jí nohy i ruce, hrbila se k zemi a měla i roztřesený stařecký hlas. Ve všem se podobala bývalé staříčké Semelině chůvě.

Potom překročila práh domu a vstoupila do dívčiny komnaty. Semelé ji s radostí uvítala, neboť právě toužila s někým si porozprávět. Stařena jí ochotně naslouchala a Semelé jí otevřela své srdce. Nakonec si povzdechla:

„Ach, kéž by ten krásný mladý muž byl opravdu sám Zeus, jak o sobě říká! Já se však bojím. Už ne jeden muž se vydával za boha, aby si získal důvěru nezkušené dívky, a nakonec se ukázalo, že to je lhář a podvodník.“ Stařena pokyvovala na souhlas šedivou hlavou. „Máš pravdu, má děvenko, už se to ne jednou stalo. Ale poslechni mě. Dobře ti poradím, abys poznala, je-li tvůj miláček nejvyšší bůh či jen smrtelný člověk. Požádej ho, aby se ti zjevil ve vší své nebeské slávě a moci, v jaké přichází do ložnice své manželky Héry, v celém svém lesku i s blesky a s hromy.“

Semelé slíbila, že to udělá. Potom se rozloučily a stařena odešla. Brzy nato přišel Zeus opět na návštěvu. Semelé ho objímala a žadonila: „Jsi-li opravdu bůh, jak říkáš, splň mi jedinou prosbu!“ „Jen pověz, co si přeješ, budeš to mít. A abys mi věřila, беру si za svědka styžský proud. Jak víš, bohové přísahají při styžské hladině, a takovou přísahu nemůže žádný z nich porušit, ani já ne.“ Semelé zvolala s rozzářenou tváří: „Přijď ke mně v celém svém lesku a v záři, v jaké přicházíš do ložnice Hěřiny.“ Zeus se polekal a rychle vztáhl ruku, aby jí zakryl ústa. Ale neblahé přání už bylo vysloveno. Bolestně zasténal, bylo mu líto nešťastné dívky, neboť věděl, co ji čeká. Ale vyslovil přísahu a nic se nedalo změnit.

Pln zármutku se vznesl do výše, obklopil se těžkými, černými mračny, rozpoutal bouři s hromobitím, uchopil jeden slabší blesk a snesl se opět do Kadmoveho domu. Ale není dáno nikomu ze smrtelníků, aby mu neublížily Diovy blesky. Toho dne spatřila Semelé mocného Dia naposled. Zazněla ohlušující rána a vyšlehl oslnivý plamen. Oheň, způsobený bleskem, ji okamžitě usmrtil a zapálil dům. Semelé však nosila pod srdcem děťátko, a to nesmělo zahynout. Laskavá Země mu přispěchala na pomoc a zachránila je. Z mramorových sloupů síně vyrostl hustý břečťan a ten zakryl dítě před plameny. Zeus si dal novorozeně zašít do boku a nosil je, dokud nepřišel jeho čas, aby se narodilo náležitě vyvinuté. Když se tak stalo, dostal chlapeček jméno Dionýsos. Narodil se tedy dvakrát, jediný z bohů. Zpočátku o něho pečoval sám Zeus, později ho vychovávala jeho teta a

nakonec lesní víly. Ty ho ukryly v jeskyni a živily ho lesními plody a jinými sladkostmi.

Když Dionýsos dospěl v sličného jinocha, rád se oddával lovu. Jednou se vydal za zvěří do lesů v Lýdii a spatřil tam krásného Satyra, jakého ještě nikdy neviděl. Jmenoval se Ampelos. Velmi si ho oblíbil a přijal ho do své družiny. Byl šťasten, že v něm má oddaného přítele, a začal se o něho bát. Což kdyby si jeho krásy povšiml Zeus a unesl ho na Olymp jako kdysi Ganyméda?

Proto z něho nespouštěl oči, ale osud je silnější než bůh. Jednoho dne spadl jinoch ze skály a zabil se. Dionýsos obsypal jeho mrtvolu růžemi a liliemi a hrozně naříkal, že přišel o milovaného druha. Prosil Dia, aby mrtvému jinochovi vrátil život. Zeus se nad ním smíloval a proměnil Ampela v keř. Ale v jaký keř! V keř vinné révy, jež přináší nejušlechtlejší plody ze všech darů živné země. Plody, jejichž vůni se nevyrovná žádná květina, plody lahodné jako nektar, líbezné, opojné. V nich se prolínala šťáva země se slunečními paprsky, vláha i oheň, a kdo toho lahodného nápoje jednou okusil, zůstával v jeho zajetí až do hrobu. Od té chvíle procházel Dionýsos různými kraji a všude učil pěstovat révu a lisovat jiskrné víno. Když lidé poznali, jak sladké je opojení po tomto božském moku, měl tento mladý bůh všude spousty ctitelů. Kdo se chtěl bezstarostně smát a veselit, chodil v jeho družině a šířil slávu vína.

Už skoro po celém tehdejším světě znali ten skvělý nápoj a úcta k tomuto veselému bohu byla nesmírná. Přidružovali se k němu mladí, staří, ženy i muži, z lesních božstev Sílení, Satyrové, Pánové, Kentauři, nymfy a bůhvikdo ještě. Veliký byl jeho průvod, v jehož čele šel nebo jel na oslu nejstarší ze Sílení, a pronikavý jásot, hluk a křik se rozléhal všude, kudy procházeli. Všichni byli jakoby potřeštění, i sám Dionýsos třeštil, a proto se mu říkalo též Bakchos (Třeštící). Zvláště oddané ctitelky měl v ženách. Výskaly a křičely v opojení, mávaly pruty a holemi ovinutými břečťanem nebo révou a vyváděly jako smyslů zbavené. Proto se nazývaly Bakchantky. Dionýsos chodil se svým hřmotným průvodem ze země do země a všude učil lidi poznávat vinnou révu. A přísně, velmi přísně trestal ty, kdož se mu stavěli na odpor a nechtěli uznávat jeho božství.

Jednou přišel do půvabné hornaté krajiny a bezstarostně se potuloval po kopcích a údolích. Vtom se na jeho družinu vyřítíl tamní král Lykúrgos a hnal se na Bakchantky s bičem. Ty se rozutekly a sám Dionýsos se též nesmírně polekal. Vrhł se před zuřícím králem do moře, kde se ho ujala mořská bohyně a poskytla mu bezpečný úkryt.

Ale král byl za svůj čin krutě potrestán. Když se vracel domů, spatřil na sadě svého syna. Myslil si, že je to révový keř, neboť měl už pomatené smysly. I přiskočil k němu, vytasil meč a ten živý keř rozsekal. Tím se mu rozum ještě více zatemnil. Ve všem viděl révu, i ve svých údech. Proto znovu sekl mečem a uťal si nohu. Brzy nato postihl trest bohů i celou zemi toho šíleného krále. Nastala neúroda a hlad, který den ze dne vzrůstal. Věštcí prohlašovali mezi lidem, že celé království trpí kvůli svému panovníkovi a že neúroda pomine, bude-li král usmrcen. Netrvalo dlouho, když se přihnaly davy hladového lidu k paláci, zajaly krále a odvedly ho na dalekou horu, kde byl Lykúrgos roztrhán divokými koňmi. Potom hlad zmizel a všem se zas dobře vedlo.

Stejně krutý trest postihl dcery orchomenského krále. Ulicemi města procházel Bakchův kněz

a vybízely ženy a dívky, aby zanechaly domácí práce a slavily Dionýsův svátek. Všechny této výzvy uposlechny. Opustily přeslice a tkalcovské stavy, rozpustily si vlasy, ozdobily se břečťanem a s thyrsem v ruce pospíchaly za město do lesů a hájů. Jenom královské dcery nechtěly uznat Semelina syna za boha a účastnit se jeho bujných radostí. Proto zůstaly u své práce až do večera a pobízely k ní i služky. Nevěřily, že rozhněvaný bůh trestá každého, kdo se mu protiví.

V tom se dům rozhlaholil zvukem píšťal a bubínků, řinčely kovové puklice, voněl šafrán a myrha. A najednou div divoucí: stavy královských dcer se začaly zelenat břečťanem, příze se před jejich očima měnila v révové úponky a z tkaniva se vytvořily hrozny vína. Palác se chvěl v základech, byl plný planoucích smolných pochodní a všude se míhaly přízraky divokých vyjících šelem. Celý dům se naplnil kouřem. Královské dcery se vyděsily a spěchaly se ukrýt před oslnivými světly.

A jak tak hledaly nějaký tmavý kout, strachem se jim zmenšily údy, potáhly se blanou a kolem paží se jim vytvořila tenká křídélka. Chtěly promluvit, ale nemohly. Jen tiše kvílely a žalostně pištěly. Proměnily se v netopýry a od té doby se štítí denního světla. Létají jen za šera a v noci. Po Kadmovi panoval v Thébách král Pentheus, člověk divý, zlý a bezbožný. Jednou mu věštec předpovídal, jak špatně skončí, jestliže se bude protivit novému bohu vína, mladistvému Dionýsovi. Ale král se na věštce zle obořil a vyhnal ho.

A ještě více se prohřešil, když bůh Dionýsos skutečně jednoho dne zavítal do jeho země. Přišel tam s jásajícím zástupem svých ctitelů a ctitelek. Tehdy poprvé navštívil svou otcinu, v níž kdysi žila jeho matka Semelé. Muži i ženy, mladí i staří, všichni spěchali z města vzdát úctu novému bohu.

Pentheus se jim postavil do cesty a křičel na ně pln nesmírné zloby: „Copak jste se všichni zbláznili? Či vás tak pomátl řinkot puklic a pronikavých píšťal? Snad i vás připravily o rozum ty ztřeštěné ženy? Či chcete žít v porobě a otročit zhýčkanému mladíku, který sám o sobě prohlašuje, že je bůh? Však já ho přinutím, aby se přiznal, že si svého otce i ty hlučné obřady jen vymyslel!“

Potom poručil sluhům, aby se hned vydali za těmi šílenci, spoutali Dionýsa a přivedli ho k němu. Marně mu domlouvali jeho nejbližší a přátelé, aby se ve svém hněvu mírnil. Král si nedal říci. Všechny ty domluvy ho ještě více rozzuřily. Rozlícený vladař soptil nevýslovným vztekem. Ani věštec Teiresiás s ním nic nesvedl. Vtom se vraceli královi služebníci a byli samá krev.

„Kde máte Dionýsa?“ osopil se na ně král. „Toho jsme nemohli nalézt,“ omlouvali se sluhové, „ale přivádíme ti jednoho z jeho věrných průvodců.“

„Kdo jsi?“ zahřímá král na spoutaného mladého muže, jednoho z těch, kteří byli v družině Dionýsově. „Rychle pověz, odkud jsi, jak se jmenuješ a proč se přidržuješ takových novot! Tak jako tak zahyneš a budeš výstrahou ostatním.“ Mladík se však nezalekl a odpověděl: „Pocházím z Lýdie a jmenuji se Akoités. Můj otec byl jen chudým rybářem a nic mi nezanechal. Mně se nelíbilo stále někde sedět s prutem a číhat na ryby, a proto jsem se vyučil umění plaveckému. Dovedu znamenitě řídit lodě a vyznám se jako dobrý plavec i v souhvězdích na noční obloze. Jednou jsme se plavili na Délos. Když jsme přistáli u břehu, vystoupil jsem na kopec a rozhlížel jsem se po krajině. Nato jsem

se se svou družinou vracel k lodi. Tu mi jdou vstříc ostatní druhové a přivádějí mladého sličného chlapce. Zdálo se mi, že je zmožený vínem, ale v jeho postavě i v jeho očích bylo cosi božského. Proto jsem řekl svým druhům: »V tom jinochovi se skrývá nějaký bůh.« Sám jsem se k němu obrátil a prosil jsem ho: »Nehněvej se, že se moji spoluplavci na tobě dopustili násilí.« Ti se však dali do smíchu a volali jeden přes druhého: »Tohle že je bůh? Vezmeme ho na loď a někde ho prodáme.« Já jsem jim v tom bránil, ale marně. A jak tak jeden přes druhého křičeli, Dionýsos se probral z hlubokého opojení vínem a ptal se: »Jak jsem se ocitl zde mezi vámi? A kam mě to chcete zavést?« »Neboj se!« Utěšovali ho naoko plavci. »Dovezeme tě tam, kam si budeš přát. Chtěl bych na Naxos. To je má otcina,« odpověděl jinoch. Plavci se zavázali přísahou, že ho tedy dopraví na ostrov Naxos, a mne vybědli, abych řídil loď tím směrem. Chopil jsem se kormidla a stácel jsem loď napravo. Ale jiní do toho křičeli, že chtějí plout na opačnou stranu. Nechtěl jsem sloužit jejich zlému úmyslu, a proto jsem se vzdal řízení lodi. Nedbal jsem jejich spílání a o loď jsem se už nestaral. Kormidla se ujal jiný a otáčel loď doleva. Tu si ten mladý bůh z nich začal tropit žerty. Dal se do pláče a pravil: »Ale já jsem chtěl plout na Naxos a vy mě vezete jinam. Proč mě klamete?

Sotva to řekl, loď se prudce zastavila, jako by uvázla na mělčině. Lodníci se opírali do vesel jako diví, spustili plachty, pot z nich tekla, ale loď se nehnula z místa. Jinoch, dříve malátný vínem, se najednou na palubě vzpřímil a objevil se všem ve své božské kráse a moci. Užasli plavci najednou pozorovali, jak se jim kolem vesel ovijí břečťan, plazí se výš a výš a již se spleť úponků šíří i po plachtách. Sám Dionýsos zářil nadpřirozenou krásou a v ruce držel ověncovaný thyrsos, z něhož vycházela opojná vůně vína. Okolo něho se míhaly přízraky tygrů, rysů a jiných šelem a šířily mezi plavci nepopsatelnou hrůzu. Všech dvacet lodníků vyskákalo z lodi, a jakmile se dotkli vody, proměnili se v ryby. V dešti krupějí se pak vynořovali nad hladinu a zase pod ní mizeli.

Jen já jsem zůstal na lodi jako člověk a s úžasem v očích jsem pozoroval to neobvyklé divadlo. Čekal jsem, že něco ještě horšího stihne i mne. Ale mladý bůh se na mne vřídle usmál a pravil: »Jsem Dionýsos a tobě prokáži svou milost, že jsi ve mne věřil. A teď poplujeme na Naxos.« Loď se sama od sebe pohnula a já jsem od té doby zůstal věrný Dionýsovi a jeho družině. »Král, jenž až dosud se zlobou v tváři poslouchal, se nepřičetně rozlítl a vzkřikl: „Už je dost těch vytáček! Chopte se ho a odvedte ho na mučidla, kde vypustí duši.“ I odvedli mladíka do vězení. A zatímco si biřicové chystali oheň a železo k jeho mučení, otevřely se samy od sebe dveře žaláře, z paží mu sklouzly okovy a domnělý Akoités zmizel jako vánek. Všichni užasli nad tím zázrakem a uvěřili v nové božstvo. I králova matka Agaué a ostatní ženy vyšly z paláce a za hlučného jásotu se hrnuly k Dionýsovi, kterého všichni předtím pokládali za zajatce. To Penthea tím víc rozzuřilo – řádil, jako by přišel o rozum, a koho chytil, toho dal uvěznit. Ale vězení samo se otvíralo a pochytaní nadšenci s tím větší radostí uháněli do háje Bakchova. Na blízkém pohoří Kithairónu se konaly bakchické slavnosti. Král se tam díval a v bezmezném hněvu vyslal vojáky, aby mu ihned přivedli původce toho reje. Dionýsos se jim beze všeho vydal na milost a nemilost a šel s nimi ke králi. Král ho dal znovu uvrhnout do žaláře. Ale mohutné zdi vězení popraskaly a Dionýsos se za chvíli opět objevil mezi

svými ctiteli. A hned poručil skalám, aby z nich místo vody prýštilo víno, aby v potocích teklo mléko a ze staletých stromů skapával vonný med.

Tu se již král nedovedl ovládnout. Vyřítel se z města a pospíchal k místu radovánek. Bylo mu divné, že před sebou vidí dvě slunce, dvě města a že se s ním točí celý svět. I sám vzduch byl plný opojné síly. Když Dionýsos spatřil krále, ohnul vysokou jedli a Pentheus si na ni sedl, aby dobře viděl. Ale rozjařené bakchantky spatřily svého úhlavního nepřítele, rozlítily se jako šelmy a začaly po králi házet vším, co měly po ruce. První zranila krále thyrsem sama jeho matka Agaué. Vedla totiž zástup, který se srotl pod stromem. Nakonec ty šílené ženy porazily strom a vrhly se na krále. Agaué pokládala Penthea za lítou šelmu a napadla ho první ze všech.

V Pentheovi byla malá dušička. Už se přestal rouhat, přestal proklínat a zpupně vyhrožovat. Nakonec litoval, že se provinil, ale bylo už pozdě. Ženy mu zatím rvaly ruce i nohy a drásaly úd po údu. Marně ukazoval Pentheus své matce rány po vyrvaných údech. Agaué zavýskla, pohodila šiji nazad, až se jí vlasy ve větru rozvlály, pak utrhla Pentheovi hlavu a jásala držíc ji ve zkrvavených prstech: „Ke mně, milé družky, a dokončeme vítězné dílo!“ Nato jejich bezcitné ruce rozervaly vše, co ještě zbývalo z Pentheova těla. Ostatní Thébanky v tom měly krutou výstrahu. Již se nezdráhaly účastnit se Bakchových slavností a uctívat na oltářích tohoto věčně mladého, veselého boha vína.

A Dionýsos štědře odměňoval ty, kdož ho pohostili a stali se jeho vyznavači. Těm nikdy starosti a trampoty nerozdíraly čelo vráskami, neboť víno osvobozuje člověka ode všech trudů a trampot duše.

Obrázek 37: Zeus před smrtí Semele

Příloha C: Pracovní list A

„Dionýsos bůh vína a veselí“

1) Vyberte pravdivé odpovědi.

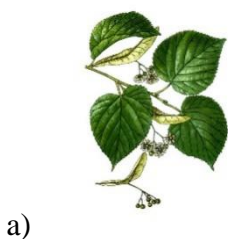
Jaké atributy má bůh Dionýsos?
námořníky?

- a) Lipový list
- b) Růži
- c) Břečťan

V co proměnil Dionýsos v nevěřící

- a) Delfíny
- b) Kapry
- c) Mořské vlny

Poznáš břechťan na obrázku?

Koho si vzal Dionýsos za ženu?

- a) Andromedu
- b) Ariadnu
- c) Europu

Jak se Dionýsos narodil?

- a) přirozeným porodem své matky
- b) z Diova boku
- c) porodila ho lesní nymfa

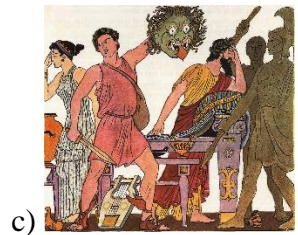
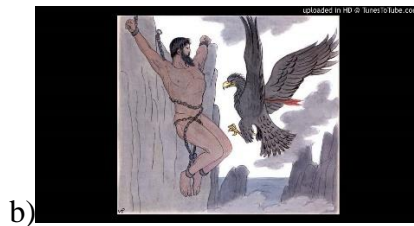
Jakou úlohu sehrál v báji Hermes?

- a) Zachránil Dionýsa před Herou
- b) S Herou kladl pasti na nebohého Dionýsa
- c) V báji se vůbec nevyskytoval

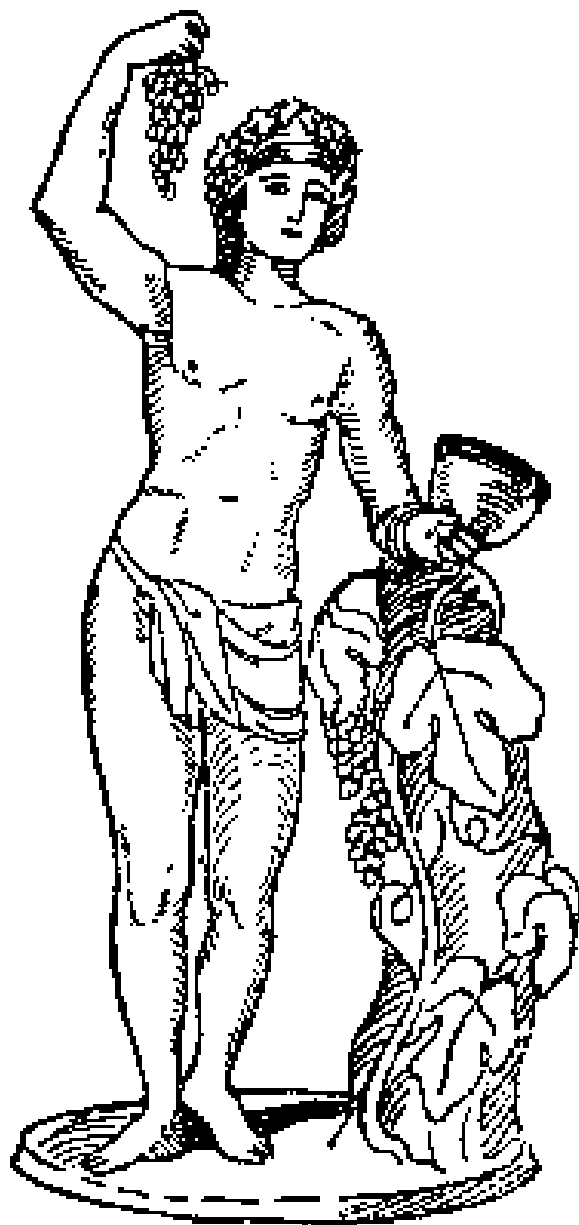
Co v překladu znamená Dionýsos?

- a) narozen z boku Dia
- b) Diův polobůh
- c) syn Diův

2) Vyberte obrázek související s bájí a pokus se říci u ostatních o jakou bájí se jedná.

3) Vybarvi Dionýsovi atributy.

4) Co to byly Dionýsie?

5) Jaké bájn  postavy se v p b hu objevují?

6) Jak  lidsk  neřesti se v b ji objevují?

7) Popiř vlastními slovy, jak se ti báje líbila či nelíbila, a zdůvodni.

Příloha D: Pracovní list B

PRAXITELES- Antika

MICHELANGELO- Renesance

Byl jedním z neznámějších představitelů vrcholné italské renesance a manýrismu. Proslavil se jako sochař, architekt a malíř, ale psal také básně. Michelangelův *Bacchus* (asi z roku 1497, dnes v Národním muzeu ve Florencii)

Byl italský malíř působící v Římě, Neapoli, Maltě a Sicílii mezi lety 1593 a 1610. Je obvykle zařazován mezi představitele barokního stylu, na jehož formování měl velký vliv. Jeho přínos spočíval ve větší realističnosti zobrazovaných mythologických a biblických postav, jejichž předobrazem byli prostí lidé jeho doby. Zároveň je považován za posledního velkého náboženského malíře v Itálii *Nemocný Bakchus*, 1594, Galerie Borghese, Řím.

RUBENS- Baroko

CARAVAGGIO- Baroko

O jeho životě je známo minimum informací, s výjimkou toho, že byl synem sochaře Cephisodota staršího, a že i jeho dva synové, Cephisodotus mladší a Timarchus se stali sochaři. Zachovala se jedna jediná socha. Jedna z nejlepších soch je Praxitelova socha *Hermés s Dionýsem* (z doby kolem r. 340 př. n. l., dnes v Olympijském muzeu), na ní je zobrazen jako dítě.

Byl vlámský malíř, jeden z největších světových malířů v historii, mistr barokního stylu a nejdůležitější vlámský malíř 17. století. Rubensův *Bacchus* (z roku 1635, dnes v petrohradské Ermitáži)

